Přítomnost

ROČNÍK I. V PRAZE 15. května 1924. ČÍSLO 18.

Politika

Ferd. Peroutka:

Dokument z doby revoluční.

»Tu náhle válka přišla. Pro mne byl den vypovědění války Rusku dnem naprostého rozloučení s Rakouskem, navždy... Na dvojitou hru, na venek patriotickou, rakouskou, a uvnitř revoluční, nedovedl jsem se dáti. Jsou chvíle, kdy člověk cítí, že je nutno jen jedno, bezpodmínečně vsaditi na jednu kartu všecko, zejména, když jde o čest a budoucnost národa.«

»A pro mne ve vítězném Rakousku, kdybych tam byl zůstal, nebylo jiné politiky než revoluční.«

»Náš program byl ovšem velice smělý, ale jasný a určitý. S počátku chtěl jsem federaci samostatných slovanských států, ovšem my se Slovenskem, rozdělení Uherska a teritoriální spojení s Chorvatskem.«

Dr. *Karel Kramář*, 9. května 1922.

»Hned první den vypovězení války... řekli jsme si, že se musíme postaviti proti rakouskému státu a že jsme povinni cti našeho národa ukázati, když se vede válka světová za panství germánstva, že my, český národ, v tomto okamžiku nesmíme zbaběle skloniti šíje a že musíme ukázati všem, že zasluhujeme jména svobodného národa, ať už válka dopadne jakkoli.«

»Napsal jsem 4. srpna 1914, hned po vypovězení války článek, kde jsem s neobyčejnou laskavostí censora mohl říci českému lidu, jak my se díváme na válku, totiž jako na boj Slovanstva s Germánstvem, a od té doby šel jsem s Rašínem společně proti Vídni na život a — na smrt.«

Dr. *Karel Kramář*, 1. března 1923.

Pokusil jsem se zde minule charakterisovati roli dra Karla Kramáře v historii našeho odboje, otázka to, která způsobem agitace strany národně demokratické se stává z otázky historické záležitostí politickou. Dostává se mi do rukou dokument, kterého po dobré rozvaze užiji, neboť může podstatně, v některých bodech dokonce způsobem rozhodujícím, přispěti k osvětlení této role. Dokument ten, jak se zdá, dr. Kramář sám by již s veřejností nesdělil. Otiskuji jej ve věrném a doslovném překladu a myslím, že pro historii a psychologii národního odboje má svou důležitost a nemá býti zamlčen.

To, oč jde, jest jednak dopis, který dr. Kramář psal nedlouho po svém zatčení, v červenci r. 1915, rakouskému ministerskému předsedovi hraběti Stürgkhovi, jednak obšírná politická úvaha, která byla přiložena k tomuto dopisu a která byla určena císaři Františku Josefovi. Aby tyto úvahy byly předloženy císaři, o to žádal dr. Kramář ministerského předsedu větou, jejíž smysl jest jasný: »Byl bych Vám velmi vděčen, kdybyste tyto úvahy dal také čísti na místech, která uznáte vhodnými. Myslím zejména na určité místo, kde možno v Rakousku ještě nejspíše nalézti porozumění.« Tak se totiž dr. Kramář obyčejně vyjadřoval o císaři Františku Josefovi.

Otisknu nejdříve dopis i politickou úvahu, načež se pokusím o rozbor. (Připomínám, že prokládaná místa, až na jedno, u něhož jest to výslovně poznamenáno, byla podtržena mnou.)

* * *

25. 7. 1915.

Vaše Excellence!

Dovoluji si poslati Vám přiloženě několik »myšlenek«, které ve mně zrály po dobu mé samoty a které jsem v posledních dnech napsal. Jistě žádné nové objevy — jenom události pozorované také s jiného hlediska. Byl bych Vám velmi vděčen, kdybyste chtěl dáti čísti tato rozjímání také na místech, která pokládáte za vhodná. Myslím zvláště na jedno místo, kde se v Rakousku ještě nejspíše nalezne porozumění. Prosím, nemyslete, že podléhám špatné náladě a že líčím příliš černě. Ve Vídni se tak snadno pro všechno nalézá útěcha. Má paní mi řekla, že se vypravuje, že se mi výborně vede, že mám důstojnickou celu, a Vy sám že jste se divil, jak si to vše beru k srdci.

Tedy konstatuji, že mám obyčejnou celu pro samovazbu, jako každý zloděj a lupič. Jen mám své vlastní ložní prádlo a umývadlo— to jest vše. Jsem podroben týmž přísným pravidlům, jako všichni ostatní, od 5 hodin ráno — a výjimku činí pouze vlastní jídlo, což ostatně platí pro všechny, kteří mají peníze, a že se mohu hodinu procházeti po velkém dvoře, začež jsem opravdu všem, kdož mi k tomu dopomohli, nekonečně vděčen. Také jím vlastním příborem, což jest totiž ve vězení velmi příjemné. Nedělám si docela nic z toho, že si večer sám nosím vodu a sám vykonávám různé domácí práce, protože se za práci nestydím, jen nechápu, proč jsem přísněji hlídán, než ostatní. Se mnou jdou vždy dva vojáci s nasazenými bajonety, s ostatními jeden, a když se uvádí stráž do mého poschodí, jsou vojáci upozorňováni na celu jakéhosi lupiče, který se pokusil o útěk a sedí v okovech, a — na moji, aby je zvlášť pozorně střežili. Jsem nyní již klidnější — ale v prvních dnech, kdy se se mnou zacházelo jako s docela obyčejným zločincem, byly moje nervy tak silně otřeseny, že stále ještě a dlouho tím budu trpěti.

Prosím, abyste si nemyslil, že jsem přecitlivělý. Lépe než kdokoli jiný víte Vy sám, co jsem snesl v boji o rozumnou politiku. Nikdo jiný by toho nedokázal. Ale nesnesu to ponížení, hlavně když myslím na to, že jsem přece vynikajícím Čechem. Že se se mnou po velkých službách, které jsem státu prokázal, se mnou, vůdcem vládě přátelských Čechů nezachází ani s takovými ohledy jako s mladým kadetem — to jest něco, co nemohu nikdy zapomenouti a co také zničilo mé nervy. Cítím v tom hlubokou urážku pro sebe, ale především pro svůj národ. — A pak to přece není žádný žert, vidět, že to všecko, co jsem vystavěl s tak nevyslovitelnými obětmi, s obětováním svého zdraví, domácího štěstí, svých nejbližších a nejdražších, se snášením posměchu a nadávek od každého téměř, kdo v Čechách otevřel politicky ústa — že to vše leží docela rozbito na zemi. Ukončiti svou kariéru žalářem, když jsem po 20 let pracoval tak nezištně na urovnání rozporů mezi Čechy a Vídní — to jest přece poněkud tvrdé a působí to zhoubně na

nervy, které již v tomto hrozném dvacetiletém boji tolik vytrpěly.

Překonání této duševní katastrofy není lehké a bezbolestné. Překonal jsem ji, díky bohu, a s ní i svou celou politickou minulost.

Zdá se, že Excellence není také správně informována o mé výpovědi před soudem. Znáte mne, že jsem nikdy nepředstíral nic nesprávného. I když budu státi pod nejtěžší obžalobou a bude mi hroziti nejtěžší trest, nevyslovím lživého slova, abych si získal něčí přízně. Také toho nepotřebuji. I když jsem chtěl míti politiku jinak vedenu, nemyslil to nikdo s Rakouskem poctivěji. Chtěl jsem jiné, lepší Rakousko, ale chtěl jsem je poctivě a upřímně. A stejně nebudu nikomu nalhávati pocity, kterých nemám. Že nemohu míti k válce takové pocity jako Vídeňák nebo Všeněmec, jest samozřejmé, a kdybych to předstíral, byl bych bezectným člověkem. I kdybych si tím měl zachrániti život.

Mé jméno ani můj proces se nedá vymazati z dějin mého národa. S vážností, kterou u mne znáte, Vám pravím, že raději obětuji vše, než své dobré jméno. Nikdo nesmí říci, že jsem ze strachu před trestem předstíral lživé city.

Nakonec mám k Vám prosbu. Ne ovšem pro Vás, ale pro politickou myšlenku, kterou jste zastupoval, jsem přinesl tolik obětí. Přineste mi také malou oběť! Jste předsedou vlády a máte viděti vše, co se děje, protože nesete největší zodpovědnost. Prosím, dejte si předložiti mé výpovědi — a až je přečtete, řekněte mi upřímně, jsou-li takové, jak jste slyšel. Vím, že jste velmi zaměstnán — ale tuto oběť mi přece můžete přinésti. Nečiním tak proto, abych se od Vás něčeho doprošoval, čekám oddaně, co přijde, ale přál bych si, abyste alespoň Vy byl správně a dobře informován o tom, co se děje.

Odpusťte mi, že Vám posílám tento dlouhý dopis a ještě »Myšlenky«. Ale předně jest psaní v žaláři největším dobrodiním, a pak se domnívám, že jsem nenapsal nic, co by bylo tak docela a naprosto zbytečné, hlavně pro toho, kdo mi uchoval své staré přátelské pocity.

Ve staré oddanosti a úctě

Kramář.

Děkuji mnohokráte za vlídné přijetí mé paní!

Osamělé myšlenky uvězněného vůdce majority.

I.

Válka vyvolala všude zjev, který prostě udivuje po desetiletých vnitřních stranických bojích, při nichž jakoby chyběl každý pocit povinnosti k celku. Totiž pocit povinnosti dodávati zemi zdání vážnosti, klidu a rovnováhy. Proto upouštějí i nejhmotnější strany i bez nápomoci policie a censury od svého obvyklého zaměstnání. A strany, ve kterých se pozvolna chytrou státní politikou, zanecháním každého hrubého utlačování a všeobecným hlasovacím právem vytvořilo státní uvědomění, osvědčují je přes vnitřní stranické obtíže také veřejně, jako sociální demokracie skoro ve všech zemích. Proto se co nejpečlivěji v cizích listech dementuje každá zpráva o nespokojenosti, neklidech. Neboť jak jest klid ve vlastní zemi vážným státníkům důležitý, to dokazuje sklon tisku všech zákonů a zemí, konstatovati nebo alespoň vybájiti si v nepřátelských zemích nespokojenost a nepokoje. Všude panuje ten pocit, že duševní síla státu musí býti nesena morální silou jeho vnitřních poměrů.

A nikde se nezdá být tak důležitým dodati zemi zevně zdání klidu, jako právě v Rakousku, kde národnostní složení monarchie a národní zabarvení spojenců a nepřátel jest tak přirozeným podkladem k domněnkám, eventuelně k lživým zprávám. Zdálo by se, že zde káže státnická moudrost přimhouřiti raději oko nad věcmi, které se přece mohou státi, a nepronásledovati mnohé, co se kdysi mohlo bez zvláštního nebezpečí pronásledovati. Neboť kdysi, kdy nebylo ještě železnic, nebo jen málo, ani telegrafů ani novin, mohlo se něco takového beztrestně dělati — neboť, než něco proniklo do ciziny, bylo po válce.

Teď se u nás technická stránka války nejvýš zmodernisovala a celý svět byl tím překvapen. Ale duch zůstal — předbřeznový. Aby se dokázalo celému světu, že si ve Vídni nejsou jisti největším, nejbohatším a nejvzdělanějším národem po Němcích, byl zavřen vůdce jeho nejumírněnější strany, vládní strany dosavadního ministerského předsedy! Teď nesmí přece nikdo v celé cizině pochybovati o tom, že se monarchie udržuje pohromadě jen vnějšími prostředky, když musila proti nejmírnějším z mírných sáhnouti k ultima ratio každé státnické, opatrné vlády: k uvěznění vůdců, nejklidnějších živlů národa tak důležitého pro monarchii!

II.

Politika podléhá týmž zákonům a nutnostem jako celý ostatní život. Platí-li pro hospodářství pravidlo docíliti nejmenšími prostředky největších úspěchů, platí i pro všechno ostatní: pro skutečné velké umění, pro válku, ale také pro politiku a státní život. Jest to banalita, a proto se nejméně zachovává. Ta zásada se však hlavně ve veřejném politickém životě také převrací. Nic není škodlivějšího než nadměrné vynaložení prostředků k dosažení určitého výsledku.

Nejnázornějším příkladem toho jest přepjatě přísné vykonávání tiskové censury. Nikde nekolují tak fantastické zprávy, jako tam, kde se nepřipouští zprávy s druhé strany a kde se vyžaduje jen kritika vždy a vše chválící, každá jiná se však potlačuje a pronásleduje. Pak se ničemu nevěří, o všem se pochybuje, jen jediné se pokládá za pravdivé: opak toho, co je říkáno z oficielní strany.

Rozumné vykonávání censury, bez níž to ovšem ve válce nejde, by přinutilo listy k nejpřísnější sebekontrole ve zprávách, kdežto nyní se klidně mohou spolehnouti a vymluviti na censora. Bílá místa jim u obecenstva neuškodí. Naopak. To jest výsledek přemíry příliš silných prostředků v censuře.

III.

Připusťme, že se vyskytnou v nějakém národnostním oddíle vojska nepříjemné události nebo protistátní agitace příslušníků těchto národů v cizině: pak jest samozřejmo, že se musí sáhnouti po nejvhodnějších prostředcích proti tomu. Ale stejně samozřejmý jest účel těchto opatření: potlačiti agitaci. Mstíti se jen na nejčelnějších představitelích takového národa jejich zatčením a uvězněním a nepotlačiti tím nepříjemné zjevy, ale spíše je sesíliti, to není již politika, nýbrž něco docela jiného.

Chytrá politika, počítající s psychologickými účinky takových opatření, pobuřujících do nejhlubší hloubky duši národa by si snad dokonce i potom rozmyslila ostře zakročiti, kdyby měla důkazy o spojení takových mužů s piklemi. Neboť by věděla, že zatčení umírněných mužů, hlavně takových, kteří se obětovali pro tak zvanou vládní politiku bez jakéhokoli osobního prospěchu, musí takřka massy přinutiti, aby protistátně myslily a kde mohou i jednaly a sice podle známého myšlenkového postupu prostého muže: Když už i ti! — A jest samozřejmo, že agitace v cizině po takovém zakročení státní moci, takřka nepochopitelném po politickém životě zatčeného, dostane popud k oživení, že účinnějšího ani nepotřebuje.

A kdyby i bylo nutno zakročiti, aby se znemožnilo skutečné spojení s nebezpečnými rejdy, je tu k tomu tolik mírných prostředků, které však mají tu přednost, že dosahují cíle na všechny strany. Na příklad jednoduché upozornění, že se mnoho ví, kontrola korespondence, eventuelně diskretní internování na nějaké nenápadné místo, a bylo by tím docíleno nejen naprostého znemožnění každé agitace, ale dokonce i subjektivní nemožnosti, aby dotyční v ní pokračovali. Neboť by se nemohli ubrániti jistému pocitu vděčnosti za takové zacházení a to jest pro každého slušného člověka nejsilnějším prostředkem k přerušení nepřátelství.

Ale zasáhne-li se hned nejsilnějšími prostředky, zatknou-li se všeobecně vážení vůdci, jedná-li se s nimi jako s nejtěžšími a nejnebezpečnějšími zločinci, pak se jim sice znemožnila každá agitace a každý nedovolený styk, tedy se dosáhlo zbytečně silnými prostředky jednoho cíle, zabránění eventuelního přímého agitačního působení těchto mužů, ale dopomohlo se tím k sesílení agitací tak, jak by toho tito muži sami nikdy nedokázali. Neboť způsobem, jakým se s nimi zacházelo, dodalo se jejich velkému jménu doma i v cizině takové agitační, přímo magické moci, jaké by tito muži mohli dosáhnouti jen přímým působením, možno říci vlastní zásluhou.

Ve světové válce nezáleží na jednom výstřelu z děla.

Ale jest nejen zbytečné, ale dokonce nebezpečné stříleti z děla na vrabce. Neboť neví se nikdy, co se tím zároveň rozstřílí.

IV.

Je-li někdo pokládán za politicky nebezpečného, jest nutno především se střežiti udělati z něho mučedníka. Malého, ale hlavně velkého. Jak často pomohlo mnoha lidem nezasloužené odstrkování, malicherné pronásledování ne-

opatrnou vládou! Člověk jest vždy na straně odstrčeného a má dějinnou nedůvěru vůči mocným.

Což teprve, když jde o opravdu těžké pronásledování! A když to dokonce stihne člověka, který byl pro svou tak zvanou zásadní přichylnost k vládě nejvíce nenáviděn lidovými massami! Je-li v kritické době zatčen radikál, litují ho zajisté i odpůrci, ale nakonec v tom neshledává nikdo nic zvláštního, jen umírnění politikové se táží, je-li tak docela nutné, ještě více popularisovati radikální vůdce. Ale zavře-li se hlavní zástupce mírného směru, musí to zrevolucionovati celou duši národa. Po léta se kázalo, že tento muž slouží každé vládě, že nemá národní hrdosti, že svou povolností zrazuje národní věc, že má zkrátka lokajskou duši, že jest to člověk, který musí sloužit — a najednou se s týmž mužem jedná za vlády, pro kterou tolik vykonal, tvrději než se všemi ostatními, jest zatčen a jedná se s ním jako s nejnebezpečnějším člověkem — »a tak on byl přece docela jiný, než jak jej radikálové líčili, chtěl poctivě sloužiti národu, tehdy jako nyní, a proto nám ho chtějí vzíti —«

Tak bude mysliti každý v celém českém národě, kdo ještě před nedávnem zdvihal kámen, aby kamenoval nenáviděného »vládního otroka« —

Tak se ve skutečnosti nevezme nebezpečnost tomu, kdo jest pokládán za nebezpečného! Naše doba se sice stala velmi rozumnou, ztratila všechno romantické blouznění pro mučednictví, hlavně tam, kde se jeví jako logický následek chtěné činnosti. Stane-li se něco nějakému radikálovi, není, jak řečeno, nikdo překvapen. Také radikalismus musí míti svou stinnou stránku, nejen popularitu, sice by již teprve rostl do nebe. Postihne-li však těžké, tvrdé pronásledování hlavně v takové době, jako je dnešní, kdy se chvěje každému každý nerv, někoho, komu se činilo po léta těžké bezpráví falešným a nespravedlivým posuzováním, jak teď věci dokazují, pak pocituje každý takové mučednictví až do hloubi duše, a odpor proti tomu se stane základní náladou duše národa, což není právě nejprospěšnější pro státní úkoly budoucnosti. A není jistě mnoho žádáno, volá-li se po zralém uvážení dříve než celý národ uvrhne do takové duševní nálady.

V.

Ani při trestních represáliích by se nemělo nedbati zásady hospodárnosti, o níž jsem se zmínil. Zde jest především potřebí trochu psychologie. S obyčejným člověkem, navyklým na tvrdost, se po případě může jednati trochu tvrději, aby měl dojem trestu. Zacházeti se vzdělaným člověkem tak jako s nevzdělaným znamená však nejhroznější zostření trestu. Horší než všechny duševní útrapy!

Obyčejný člověk bude rád, když pominou všechny jeho tělesné bolesti a strádání, má-li vůbec jaké, a strach před opakováním jistě déle potrvá a tak bude míti trest odstrašující vliv. Vzdělaný myslící člověk nebude ničím tak zasažen jako zacházením, které nebere ohled na jeho postavení, na jeho kulturní výši. Ani on nikdy nezapomene, co vytrpěl — ale ne ve smyslu odstrašení. Zde jest rozhodujícím první zranění sebeúcty, opakování jest více méně lhostejné nebo ne už tak citelné, zasáhne beztak již ustavičně krvácející místo. — Osten zůstane v nejhlubším srdci a z něho vyroste pocit, který se nedá ničím utišiti. A že by to mohl býti pocit spokojenosti, vděčnosti, nemůže snad nikdo tvrditi, ale také ne žádati —

A protože se nezavírají docela obyčejní měšťáci, nýbrž lidé, kteří něco znamenají, vytváří si tak státní moc protivníky, kteří mají ve svém utrpení kouzlo, které dlouho, dlouho nevybledne a které je hlavně ve vlivu na široké davy nepřemožitelné. Stojí-li to, čeho vlastně mělo býti dosaženo, za tyto následky?

VI.

Války netrvají bohudík věčně, a mír, v němž stát žije, jest v naší době přece delší než válka, a ačkoli válka rozhoduje o dějinách států, jest přece jen určena k tomu, aby zjednala a zaručila státu čestný život v míru. A ačkoli se samozřejmě ve válce musí všechno vynaložiti na to, aby se dovedla k příznivým výsledkům, a následkem toho musí míti vojenská moc se svými vůdci ve válce plnou neomezenou moc nad všemi prostředky, kterých vyžaduje úspěšné vedení války, nemělo by se přece ani ve válce zapomínati docela na doby míru a následkem toho odstrkovati docela stranou státníky. Neboť těm přísluší také starost o uzavření míru, o obížná vyjednávání, která tak často nemohou odpovídati úspěchům zbraní. A nic tak nerozhoduje o postavení státu při vyjednávání o mír, jako jeho mravní síla, vnitřní klid a pevnost, neboť tyto poskytují možnost případného dalšího odporu.

Proto jest tak důležité, stejně jako jest nutné míti silné neodvislé vojenské vedení, do jehož disposic se občanská moc nemíchá, také míti i za války vládu, která zodpovídá sama a jedině za celou vnitřní politiku a rozhoduje o ní a samojediná béře na sebe válečnou státnickou práci. Neboť jedině ona zná podrobně poměry, síly tajně působící v životě národů, které zůstanou pro stranou stojící pozorovatele navždy knihou sedmi pečetmi uzavřenou. A které jsou přece právě tak rozhodujícími pro konečný úspěch, jako vojenské umění vojevůdců! Proto jest těžkou neodpustitelnou chybou, když pustí vláda z ruky rozhodování o politických akcích, které mohou míti vliv na náladu celých národů, vláda, která jest jedině zodpovědna za mravní síly státu i pro budoucnost po míru.

Sám bůh ví, jak válka dopadne. Všichni se odvolávají na boží spravedlnost, ačkoli není tomu, kdo vidí hlouběji, žádným tajemstvím, že prapříčinou světové války jest boj o politickou, ale především hospodářskou světovou moc Německa a vše ostatní že jsou jen vedlejší zjevy, které samotné by nikdy nebyly mohly vésti k světové válce. Nakonec bude podle poněkud pozměněného slova Bedřichova bůh s těmi vojsky, která to nejdéle vydrží. Tedy opět vnitřní mravní síla státu, která může rozhodnouti. Ale kde bude ta síla, to nemůže nikdo říci. Jest samozřejmé, že vojevůdcové musí věřiti v jisté vítězství, protože jinak by bylo lépe nevésti válku a hned se vzdáti. Ale jest povinností státníků mysliti na všechny možnosti a připravovati se na ně — i na ty nejhorší, i když jsou pravděnepodobné. Ten není pravým státníkem ,kdo nepočítá i s nejnepříznivějšími okolnostmi. Jest jen trestuhodným lehkomyslným hazardním hráčem s osudy státu — tedy na cizí účet!

A když se v cizině tolik mluví o amputaci území, tady a onde — rozvinují se tyto problemy poněkud předčasně a na obou stranách se rozhoduje o medvědí kůži dříve, než byl medvěd zabit. Proto jest první povinností prozíravého státníka vyhnouti se všemu, z čeho by se mohlo v cizině souditi na vnitřní nepokoj, nespokojenost téneboonéčásti státu, neboť takový stav by mohl dáti podnět k požadavkům, které by snad jinak vůbec nebyly kladeny.

Sotva dojde k plebiscitům, bude se souditi jen po vnějších jevech. A tu jest snad dovolena skromná otázka: Jak by mohl býti vydáván za spokojený národ, když vůdci jeho nejmírnější strany, jeho vládní strany sedí v žaláři? Neobyčejné časy přinášejí hádanky, kterých logicky myslící člověk nikdy nerozřeší.

VIII.

Když přijde mír, počínají nejtěžší starosti, které se pak ovšem úplně a velmi ochotně přenechávají civilní moci a parlamentu. Jejich těžkým úkolem bude, jak nésti nezměrné oběti války a nových zbrojení, jak napraviti hospodářské škody a znovu posíliti hospodářskou sílu národů, aby nepodlehly břemeni. Všechno dosavadní bylo dětskou hrou proti tomu, co nyní očekává vládu a zákonodárce.

Tu přichází nejobtížnější problém: hledati vnější hospodářské spojení, poskytnouti průmyslu možnosti vývozu, ve světě, který se dosud chvěje nenávistí. — U svého jediného spojence můžeme hospodářsky velmi málo získati. Naopak. Německu se všude uzavrou dveře, a i kdyby proti tomu dostalo v mírové smlouvě zákonitou záruku, obstará to vůle lidu. Poznali jsme již, co znamená takový jednomyslný bojkot obyvatelstva, naplněného nenávistí. Emancipační boj proti německému trhu bude heslem hospodářské politice odpůrců Německa. A tam, kde mu zůstane trh otevřen, pocítíme my jeho konkurenci silněji než kdy jindy. I když zůstane Turecko otevřeno, bude tam Německo směřovati, protože to bude jediným význačnějším územím pro jeho nesmírné hospodářské síly — než se jinde opět trochu zapomene na válku. Jak ale můžeme vydržeti v budoucnosti německou konkurenci s příštími břemeny a daněmi svého průmyslu, když už dnes nám tak ztěžuje konkurenci s německými obchodníky a továrníky naše o tolik větší daňové zatížení!

Zůstaneme stále odkázáni se svým vývozem na země a národy, které nám nejsou přátelsky nakloněny, ani tam ne, kde někteří státníci udržují neutralitu. Neboť samotní státníci nejsou dosti silnými konsumenty pro naše vývozní potřeby. Tím více by se mělo právě tam dbáti na nálady obyvatel. Národy nemají vybudovaného filosofického vědomí. Velké myšlenky: milují nebo ne-

návidí, obojí stejně silně. A posiluje-li se ještě jejich nenávist tím, že se jim může vypravovati, jak se zachází u nás se známými umírněnými muži, kteří prokázali státu tak mnohé a velké služby, jen protože nade vše milují svůj národ, pak nekoupí nikdo ani metr rakouského zboží, i když o to budeme sebe více usilovati.

Kdyby nebylo této zbytečné přísnosti, zda by se nemohlo doufati, že by mohla mírnost vůči těm, kteří jinak smýšlejí, působiti přece trochu smírně, a že by tato nálada měla konejšivý vliv alespoň na hospodářské vztahy? — A což nejsou tyto pro budoucnost tím nejdůležitějším? Jak se mohou zahojiti rány války, když ne hospodářsky? Ne.

IX.

A last not least bude konečně zase zapotřebí parlamentu. Žádná vláda, i když jest plna vlastenecké obětavosti a sebezapírání a ochotna vrhnouti se s nadšením s tarpejské skály, by se nemohla odvážiti bez parlamentu uložiti národu největší břemena války. Po rozčilení, i příjemném rozčilení z úspěchu, následuje přirozená ochablost, únava a — nářky na těžká břemena.

Bylo by neodpustitelnou lehkomyslností, která by na dlouho zničila státní autoritu, resp. vědomí povinností k státu, kdyby vláda chtěla ukládati sama nová nevyhnutelná břemena a nerozdělila se o zodpovědnost za ně s parlamentem. Bylo by to nejen ohrožení vážnosti a víry v každou vládu, ale také ohrožení mnohem vyšší autority, což teprve si každá vláda musí důkladně rozvážiti, protože zde nejde o přechodný zjev, jakým jsou konečně přece jen všechny vlády. Ve skrytu srdce by byli poslanci snad rádi, kdyby chtěla vláda vzíti na sebe celou odpovědnost za nové uložení daní, a oni sami by mohli státi před voliči bez viny jako oběti absolutismu vlády a tím snadněji vládu za to co nejostřeji napadnouti. Ale obyvatelstvo by ovšem nepoznalo vnitřní radosti poslanců, ale bylo by jen popuzeno jejich agitacemi k nejtěžší nenávisti proti vládě.

Je-li tomu však tak, bylo by zajímavo slyšeti, jak se představuje budoucí parlament a majorita v něm, když se na všech stranách uplatňuje bezohledná přísnost autority a když tolik lidí bylo hluboce uraženo.

A hlavně když byla znemožněna vůdcům umírněných živlů českého národa navždy umírněná politika! Čeští poslanci umožnili svými hlasy dvoutřetinovou většinu pro branný zákon, a ten, kterému jest nejvíce děkovati za to, že veřejné mínění v Čechách klidně přijalo toto jednání českých poslanců, protože měl odvahu vystupovati všude veřejně proti radikálům všech odstínů, a který tak ostatním poslancům umožnil, aby hlasovali pro branný zákon — ten byl vojenskými úřady zatčen a v největší přísnosti uvězněn. Stejné, ba ještě těžší byly podmínky při zákonu o válečných úkonech, který vyvolal takový odpor v národě, že k tomu bylo věru zapotřebí pravé odvahy, aby se proň hlasovalo. A většina českých poslanců přece proň hlasovala. Stejně pro nové daně, které byly nutné pro nové vojenské výdaje. Jak může dnes někdo v Čechách předstoupiti před lidi a hájiti před nimi ještě dále politiku, obhajovanou po léta s takovými osobními obětmi, když se jí dostalo takové odměny? Právě proto, že ten, kdo tuto politiku vedl, nikdy nic za to nechtěl, ani to nejmenší, ani vyznamenání, ani postavení, ani jiného zisku, nebude to národem pokládáno nejen za bezpříkladnou nevděčnost, nýbrž i za nejjasnější důkaz, že s Vídní není a nemůže býti vyrovnání, i když se všichni obětují?*) A to by mělo i nejtěžší následky pro budoucnost, které jistě by pohnuly každého státníka, kdyby byl otázán na souhlas k zatčení vůdců mírných živlů, aby co nejrozhodněji před tím varoval. Představte si za těchto okolností parlament, když toto zoufalství před těmito úkoly vezme českému národu všechnu naději! A celá vnitřní politika a budoucnost státu! Bude se velmi často vzpomínati na vládní systémy, které vlastně obdržely od parlamentu bez velké oběti největší státní nutnosti, jen proto, že český národ měl naději získati státnicky chytrou politikou ve státě to postavení, které mu náleží historicky a i v dnešním jeho významu. A bude velmi, velmi litováno, že se v neprozřetelné hodině tak docela zbytečně vytlouklo tolik oken.

*)Podtrhuje dr. Kramář.

X.

Tak jsme šťastně zase došli zpět ku »starému Rakousku«. Tehdy jsme byli nejnenáviděnějším státem Evropy, Spielberg s kassemattami byl naším odznakem, a dějiny nám praví, jak těžko musila monarchie zaplatiti toto nepřátelství všech osvícených kruhů v Evropě.

Jest nepopíratelna velká zásluha císařova, že od sedmdesátých let, kdy také přestaly v Čechách persekuce, získalo Rakousko poznenáhlu jiné jméno a že zvláště dobrota a mírnost panovníkova se stala příslovečnou právě v západních státech Evropy, ve Francii a Anglii, i když tam nebyli srozuměni s vnitřní a vnější politikou monarchie.

Ale i ve vnitru se zdálo, že se počíná budovati nové Rakousko. Pomalu, s velkými potížemi a překážkami, ale přece krokem kupředu. A optimisté s dobrou poctivou vůlí a silnou vírou doufali ve vyrovnání národních a tím i státoprávních obtíží. Hlavně od doby, kdy jsou nejširší massy všech národů všeobecným hlasovacím právem vedeny k tomu, aby v sobě pěstovaly pocit povinnosti vůči veřejnosti a také jej osvědčovaly v parlamentě.

Najednou se ukázalo, že to vše bylo jen domkem z karet, který hned první náraz větru smetl. Jsme opět ve »starém Rakousku« se žaláři a pronásledováním politických mužů nejrůznějších národností a znovu nalézá jméno monarchie svůj jistý zvuk. Žalářník se znovu všude objeví jako typický představitel státní rakouské politiky!

Nemluvme o tom, zda se tím monarchii prokázala služba. Ale jest nade vší pochybnost zřejmo, že byla na dlouhou dobu naprosto zničena politika, trvající po desítiletí, snažící se o největší dobro národů a státu, se svými přece často nepopíratelnými úspěchy.

Kde by se ještě měl najíti někdo, kdo by chtěl znovu vystavěti po těchto hrozných zkušenostech to, co bylo tak lehce zničeno, to by sotva mohl někdo říci. Alespoň ne někdo, kdo by tak učinil jedině proto, aby z nejvnitřnější vůle utvořil něco dobrého. Vestigia terrent. — Pozná se bohužel pozdě, až už se nedá nic napraviti, že jest vnitřní rakouská politika příliš obtížným problémem, než aby se mohla řešiti tak jednoduše s pomocí policie, vojáků a žalářníků. A že by ji měli prováděti jedině a pouze opatrní a prozíraví státníci.

Každý pokládá vojevůdcovské umění za jedno z nejtěžších a nikdo by neměl smělost věřiti, že by to každý dovedl lépe. Bylo by dobrodiním pro stát, kdyby se konečně uznalo, že i politika, zvláště v Rakousku, jest uměním, které jest mnohem, mnohem obtížnější, než se tak mnozí domnívají, kteří si je z dálky prohlížejí — a odsuzují.

*

Uvedl jsem jako motto k tomuto článku několik citátů z řečí dra Kramáře z let 1922 a 1923, z nichž jde najevo, že dr. Kramář snaží se nyní, v určité vzdálenosti od dějů vzrušených a nebezpečných, vylíčiti svou činnost jako revoluční od prvního dne války. Jeho revoluční rozhodnost stoupá, čím dále jsme od let 1914—1916. Nabyla sice již jakési výše v posledním roce války, ale vrcholu získává nesporně teprve roku loňského a letošního.

Cena dokumentu z r. 1915, který tu byl otištěn, jest v tom, že na něm může býti měřeno a zkoumáno tvrzení dra Kramáře, že hned od prvního dne války se přiklonil se vší rozhodností k politice revoluční. Myslím, že uvedení »Osamělých myšlenek uvězněného vůdce majority« ve známost způsobí, že toto tvrzení definitivně bude odbyto jako legenda. Zde zachycuje dr. Kramář svou podobu z prvních dob války s přesností přímo fotografickou.

Řekl jsem již posledně, že nikdo by nemohl spravedlivě viniti dra Kramáře z toho, že hned od první chvíle nedělal politiku revoluční. K tomu bylo třeba geniální prozíravosti a nadprůměrné odvahy, a nikdo nemůže býti trestán za to, že není geniem nebo že nemá více statečnosti než kolik obnáší slušný občanský průměr. Ale třeba míti na paměti, že dr. Kramář žádá, aby byl posuzován a pojímán jakožto revolucionář. S tohoto hlediska ovšem nutno říci, že jako revolucionář se jeví v »Osamělých myšlenkách uvězněného vůd-

ce majority« ve světle přímo strašlivém. Dr. Kramář pronáší tu, nikým nenucen, výroky, jichž by se nesměl dopustiti ani velmi prostřední a podřízený revolucionář. Pronáší tu dokonce několik výroků, jaké vůbec v té době neměly vyjíti z úst českého člověka. V pravdě se tu objevuje zase positivní politik, sice zaražený a zmatený, ale přece jen positivní politik, ještě ne zcela vykurýrovaný rakouským kriminálem.

Nikdo nenutil dra Kramáře psáti tento dopis. To nepatřilo do jeho obhajoby před soudem. To učinil zcela dobrovolně, a dal v něm upřímně průchod svým myšlenkám. Několikráte ujišťuje v průvodním dopise hraběte Stürgkha, že nikdo z něho nevynutí slova falešného. Jest tedy nutno pojímati ho jako projev upřímný. Uvažme, kdy tento dopis a připojené úvahy byly psány: v červenci r. 1915, v době, kdy Masaryk za hranicemi otevřeně vyhlásil Rakousku boj jménem československého národa. A v témž měsíci píše dr. Kramář dvěma hlavním representantům Rakousko-Uherska dlouhé podání, jehož smyslem jest: pusťte mne z vězení. Jako důvod, ke kterému se stále a stále vrací, uvádí, že je nebezpečno zvyšovati zavíráním osvědčeně umírněných politiků revoluční naladění českého národa, když přece české loyality jest Rakousku třeba v této těžké době a bude jí třeba ještě »pro státnické úkoly budoucnosti«. Jak každý může shledati přečtením dokumentu, nevzal uvězněný vůdce Mladočechů do ruky pero, aby protestoval, aby napsal holou a nezakrývanou pravdu: český národ jest mučen, — nýbrž proto, aby prohlásil: Vaše Veličenstvo, Vaše vláda dělá to, co chce, velmi nešikovně, ale nejnešikovnější bylo to, že jste mne, nejumírněnějšího z umírněných, zavřeli; taková věc by mohla český národ opravdu zrevolucionovat. Mějme stále na paměti, že tu máme co dělati s revolucionářem, ovšem s revolucionářem zvláštního druhu, s takovým, který vládu, proti níž dělá revoluci, upozorňuje, čeho se má vystříhat, aby nepopuzovala lid k duchu odboje. To jest ovšem prazvláštní revoluční postup. Pravda jest v tom, že tenkráte ještě nešlo o nic jiného, než o »oposici Jeho Veličenstva«, jak zní anglický výraz. Pokud známe z historie postavy revolucionářů, musíme říci, že obraz dra Kramáře, který tu o sobě poskytuje, se naprosto nehodí do této galerie. Někdo, kdo to myslí s revolucí vážně, by musil míti tolik mužné odhodlanosti, aby snesl vězení i křivdu s důstojným a hrdým mlčením, věda, že to pomůže rozdmychávat revoluční energii; nikdy by se nepouštěl do takového vyjednávání. Ale k tomu neměl Kramář naprosto sil. Z jeho cely se ozýval nářek. Upozorňoval na své zničené nervy. Ale v revoluci jsou ještě hroznější rány než nervosa. Takový dopis rozhodně nemohl psáti někdo, kdo by si byl vědom, že se na něho dívá historie. To mohl napsati jen někdo, komu otázka osobní křivdy zastiňovala v té chvíli vše ostatní. Je dosti známo, i z popřevratové historie, jak těžko snáší dr. Kramář osobní nehody a jak z toho dovede dělat velké problémy. Také v té chvíli, kdy psal politický rozklad pro Františka Josefa, stály mu jeho osobní záležitosti, křivda, která na něm byla spáchána, více v popředí, než bylo zdrávo věci, kterou měl zastupovat. Po sebezapírání, jež jest jednou ze základních vlastností revolucionáře, není tu ani stopy. Naopak, vůdce Mladočechů jest tu tak subjektivní, jak bývají jen lyričtí básníci. V době, kdy statisíce Čechů žily v blátě a špíně zákopů, v ustavičném nebezpečí smrti, v poměrech, o nichž bylo řečeno, že jediné lidské právo, které zůstalo, bylo právo na odvšivení, bylo sotva slušno, aby někdo, kdo se cítí býti jedno se svým národem, dělal těžkou otázku z toho, zachází-li se s ním ve vězení trochu lépe či trochu hůře. To však nutno připsati na účet nepřekonatelného osobního esteticismu dra Kramáře, štítivého odporu k utrpení a nepříjemnostem, vypěstovaného výchovou i životem. Jest to sice vlastnost, která sluší gentlemanu, ale která podlamuje revolucionáře. Jako soukromá osoba měl k tomu všemu jistě Kramář úplné právo a nikomu by do toho nic nebylo, kdyby si nyní neposazoval na hlavu čapku revoluce. Nejen noblessa, ale i revolucionářství zavazuje... Dr. Kramář by vlastně měl žádati veřejnost, aby se na něho nedívala jako na revolucionáře: neboť v tomto případě by mohl býti pokládán jen za hudlaře. Jsou věci, které revolucionář neudělá, ale které v tomto spise dělá mnohokrát Kramář, když se dovolává svých nehynoucích zásluh o rakouský stát a rakouskou vládu. Nebudeme se přece honositi zásluhami o něco, co nenávidíme. Ať jest to cokoliv, rozhodně to není sebevědomé postavení člověka v odboji, jenž ví, co dělá, a zná tíhu svých činů. Kdo jde do boje, musí býti přece připraven na rány. Kramář ovšem měl v jedné věci pravdu: on nic neudělal.

Kdyby bylo v té době dru Kramářovi opravdu šlo o revoluci, byl by musil vlastně svůj trpký osud přivítati jako dar nebes, věda, že nic nezapíše jeho jméno hlouběji do srdce národa a že nic jiného nedovede lid tak pobouřiti a urychliti naprostý rozchod s říší. Jak je z dopisu až příliš patrno, Kramář si velmi dobře uvědomoval tyto následky svého uvěznění. Chápe, že je to posila revolučního smýšlení. Ale dělá pravý opak toho, co by se dalo očekávati. Žádá: nedělejte mne tak příliš populárním! Couvá před tíhou popularity, která se hrne na jeho hlavu. Vylíčiv se několikráte jako nejumírněnější z umírněných (což ostatně bylo všem dostatečně známo, i těm, kdož ho zavřeli), praví výslovně: nestřílejte z děla na vrabce!

> »Ve světové válce,« píše, »nesejde na jedné ráně z děla. Avšak jest ne pouze zbytečné, nýbrž také nebezpečné, střílet z děla na vrabce. Neboť se nikdy neví, co se s tím zároveň rozstřílí.«

Dnes ovšem vynakládá vše na to, aby dokázal, že to nebyl vrabec, po němž rakouská vláda střílela z děla, nýbrž orel. Stojí vám to vše za to, že mne děláte tak populárního? dává dr. Kramář na uváženou císaři, správně mu vykládá, že nic nemůže český národ tak revolucionovati, jako zatčení jeho nejumírněnějších vůdců, a varuje: nekopejte propast, která se nikdy nezavře! rozmyslete si to! rakouský stát bude ještě Čechů potřebovat! my vám můžeme dělat velké obtíže!

Nevíme ovšem, kde tu máme hledati nějaké revoluční rozhodnutí, když dr. Kramář vykládá císaři, že poměr Čechů k rakouské vládě po válce závisí od toho, bude-li on puštěn na svobodu či ponechán ve vězení; nikde není ani slova o tom, že poměr Čechů bude k Rakousku záporný i pak, bude-li on propuštěn; mluví se jen o negaci »státnických úkolů budoucnosti« v tom případě, nebude-li propuštěn. Tolik je zřejmo, že dr. Kramář zmobilisoval všechny hrozby, aby podepřel svou touhu dostati se na svobodu: věnoval dokonce značné místo vedení důkazu, že jeho uvěznění bude míti velmi nepříznivý vliv i na rakouský vývoz po válce a že nikdo v cizině nebude od Rakouska kupovat zboží z toho důvodu, že Rakousko zavřelo Kramáře.

Že v rozpadnutí Rakouska tehdy Kramář nevěřil, je z úvah, které psal pro císaře, zcela jasno. To ovšem nemůže býti pokládáno za provinění: nebylo tehdy mnoho těch, kteří tomu věřili, a nebylo tomu možno jen tak zhola věřit. Ale z úvah je zároveň zcela jasno ještě něco jiného: že Kramář se u rakouského císaře hlásil k další positivní spolupráci, za určitých výhrad ovšem. Ty výhrady spočívaly v tom, že mu budou otevřeny brány žaláře. Tohle ovšem za revoluci neuzná nikdo na světě. R. 1922, po dějích skončených, pravil dr. Kramář, že od prvního dne války mu bylo jasno, že »pro mne ve vítězném Rakousku, kdybych tam byl zůstal, nebylo jiné politiky než revoluční«. Ale svědek z července r. 1915 nad jiné povolaný, sám dr. Kramář, ukazuje nám, že Kramář ještě rok po onom báječném prvním dnu války dával rakouskému císaři na srozuměnou ochotu k další positivní spolupráci, budou-li splněny určité osobní podmínky. O podmínkách celonárodních neztratil ani slova. Jeho osobní problém mu vše zastínil.

Z bojovné, prý existovavší nálady (»na život a — na smrt«) nepadl tehdy na papír pod rukou píšícího Kramáře ani odlesk. Tato bojovná nálada vůdce Mladočechů z let 1914 a 1915 připadá jako kdysi vyhynulý živočich, kterého jest si těžko představiti, poněvadž po sobě nezanechal ani kostí ani otisků v hlíně. Zachovala si jen zvěst, že žil. »Osamělé myšlenky uvězněného vůdce majority« dýší naopak jinou náladou, tou, kterou naznačil r. 1915 Viktor Dyk, odpovídaje na Kramářův výpad proti radikálům:

»Devisa naše byla: srdce výš.
Devisa vaše byla: ruce vzhůru.«

Dr. Kramář zdvihá tu ruce do výše velmi ochotně a velmi vysoko. Sice s formálním protestem, ale přece. Při tomto zdvihání rukou dopustil se několika věcí, které by nebyly příliš ke cti ani prostému a možnému representantu národa, o revolucionáři ani nemluvě. Ať posuzujeme věc sebe shovívavěji, pro toto poselství dra Kramáře rakouskému císaři nelze nalézti omluvy:

»Naše doba se stala sice velmi racionalistickou, ztratila romantické horování pro mučednictví, hlavně tam, kde se jeví býti logickým výsledkem vědomé činnosti. Postihne-li něco nějakého radikála, lidé nejsou, jak řečeno, překvapeni. Také radikalismus musí míti své risiko (»muss seine Schadenseite haben«), ne pouze popularitu, sice by už docela rostl až do nebe. Postihne-li však těžké, tvrdé pronásledování někoho, komu bylo po leta činěno falešným, nespravedlivým posuzováním těžké bezpráví, pak každý cítí takové mučednictví až do hloubi duše a rozhořčení nad tím stane se základním naladěním národní duše, rozhořčení, které pro státní úkoly budoucnosti není právě nejvýhodnější.«

Ne, tak daleko, až k císařskému prahu, neměl dr. Kramář zanášeti své vyúčtování s českými radikály. Ještě jeden článek v »Národních Listech«, podobný onomu, jejž napsal o Nový rok 1915 a o němž jsem se tu posledně zmínil, byl by snad stačil. Tyto věty se nedají zatušovati: litera scripta manet. Tyto věty není možno vůdci Mladočechů odpustit. Stín Kramářerevolucionáře, beztak bledý, se po těchto slovech úplně rozplývá a mizí. Zůstává podoba člověka, který nedovede zachovat ani solidaritu v utrpení. Prosím, revolucionář, který se chápe pera, aby napsal rakouskému ministerskému předsedovi a císaři, že neshledává nic divného na tom, jsou-li pronásledováni čeští radikálové, tedy revolucionáři! Revolucionář, který vzkazuje absolutistické vládě, že uznává, že radikalismus musí míti risiko, neboť by jinak rostl až do nebe! Revolucionář, který prosí, aby nebyl počítán mezi revolucionáře a aby se na něho vzal slušný ohled! Uvědomil si dr. Kramář, co se v té době dělo s českými radikály? Že byli stříleni, věšeni, zavíráni? A jak mohl pak psáti těm, pod jejichž autoritou se dálo toto střílení, věšení a zavírání, že uznává, že radikalismus musí míti své risiko a že radikálové vlastně mají, co chtěli (»logický výsledek vědomé činnosti«)? Zde není v sázce už pověst Kramáře-revolucionáře; ta jest odbyta. Ale zde jest již v sázce sama pověst prostého českého člověka, který v době, kdy jeho rodáci jsou v těžkém a nebezpečném boji, za žádnou cenu nemá se nechati donutiti k tomu, aby se vyjádřil, že chápe, že rakouská vláda zahrnuje jejich hlavu utrpením. A dra Kramáře nikdo k takovým výrokům nenutil. Činil je zcela dobrovolně. Toho přece nebylo třeba k jeho obhajobě před soudem. To jsou výroky, jak se říká, ex privata industria, ze soukromé píle. Mohl býti dr. Kramář snad tak naivní, aby si neuvědomoval, jaký přízvuk to má, píše-li v té době vynikající český politik hlavě rakouské vlády, že nikoho v Čechách nepřekvapí, když se stane něco nějakému radikálovi, a když souhlasil s tím, co se děje, aby radikální strany nerostly do nebe? To tehdy znamenalo p l a c e t k persekuci radikálů, která prý, jak naznačil dr. Kramář, český národ nijak nerozčiluje. To, co zde vůdce Mladočechů napsal, jsou věty velmi ošklivé. Nic ho nemůže očistiti z toho, že on, revolucionář z roku 1918 a z let následujících, psal takovýmto tonem císaři o pronásledování revolucionářů z roku 1915. Politik, který toto mohl udělati, měl ovšem k revolucionářství tak daleko, jako na Mars. Positivního politika v pytli neutajíš: když pronásledujete radikály, dává na srozuměnou dr. Kramář, tedy to celkem nevadí pro poměr českého národa k Rakousku; v tom případě ještě možno dělat positivní politiku; ale tím, že jste zavřeli mne, vytváříte v národu náladu, která by nebyla právě na prospěch »státním úkolům budoucnosti«; proto, to vyplývá ze všeho, jest nejlépe pustiti mne. Jak patrno, na obzoru se zase objevil positivní obchůdek: něco za něco: Ruka ruku myje, čili v našem případě je vyhlídka, že propuštění Kramáře z kriminálu bude blahodárně omývat státní úkoly rakouské budoucnosti.

Ale to není jediné ošklivé místo z »Osamělých myšlenek«. Masaryk ve svých projevech se několikráte vyznal z toho, že k nějaké akci za války ho pudilo zejména pomyšlení, jak prostý, obyčejný člověk trpí pod rakouskou vládou, jak prostí lidé jsou zavíráni a popravováni. Ta okolnost zejména způsobila, že by se byl ostýchal složit klidně ruce v klín, že cítil nutnost vřaditi se nějak do společného osudu. Jak zcela jiný byl poměr Kramářův k prostému a obyčejnému člověku! Byl to poměr aristokrata, kohosi výjimečného a neobyčejného.

»Zde především,« píše dr. Kramář rakouskému císaři o problému svého uvěznění, »jest třeba trochu psychologie. S obyčejným, na tvrdost zvyklým člověkem může se eventuelně zacházeti poněkud tvrději, aby měl pocit trestu. Jednati se vzdělaným člověkem tak jako s nevzdělaným — znamená však nejhroznější zostření trestu. Horší než všechny duševní útrapy! Obyčejný člověk bude rád, pominou-li jeho tělesné útrapy a strádání, má-li vůbec jaké, a strach

před opakováním jistě déle potrvá a tak bude míti trest odstrašující účinek. Vzdělanec nebude ničím tak postižen, jako jednáním, které nebere ohled na jeho postavení, na jeho kulturní výši.«

Čteme-li tato slova Kramářova rakouskému císaři a ministerskému předsedovi, máme dojem, že tu hovoří dobrá společnost mezi sebou a že kdesi hluboko dole se pohybuje ostatní misera plebs, pro kterou platí něco jiného. Jak výmluvně se umí hlásit vůdce Mladočechů o své místo na slunci, na něž mu dává právo doktorát práv. Tedy ne společenství osudů, chraň bůh, nýbrž oddělený kabinet pro lepší panstvo, a detektiv, který odvádí dra Kramáře do kriminálu, se musí aspoň ptát: »Tak půjdem, milostpane?« Opět si musíme klásti otázku: uvědomil si dr. Kramář dobu, ve které to psal? Bylo to v době, kdy opravdu se tvrdě zacházelo s obyčejnými českými lidmi v kriminálech a internačních táborech. Tuto dobu uznal dr. Kramář za vhodnou, aby na základě psychologické vědy řekl představitelům rakouské vlády, že s obyčejným člověkem se eventuelně může zacházeti poněkud tvrději, aby měl vědomí trestu. Tato slova českého politického vůdce mohla by viseti ve zlatých písmenách nad branami pekelného Thalerhofu, kde bylo tak dokonale využito na tisících slovanských lidech oné bystře vypozorované eventuality, že s obyčejným člověkem možno případně zacházeti trochu tvrději. Že vzdálenost, která Kramáře dělila od prostého lidu, byla zcela nepřípustná pro vůdce národa, o tom svědčí naivní uvažování, zda obyčejný člověk má také nějaká tělesná utrpení a strádání. Zde zároveň máme také odpověď na otázku, proč dr. Kramář se nestal vůdcem národa v odboji: necítil živě společenství osudu, požadoval pro sebe vždy, i ve dnech nejtěžších, chambre separé v toku historie.

To jsou věci nehezké i s obyčejného lidského stanoviska. Se stanoviska revolucionářova, jež, jak dr. Kramář žádá, vždy má býti bráno v úvahu, mluví-li se o jeho osobě, působí pak zdrcujícím dojmem tento odstavec:

»Stačilo by pouhé upozornění (podezřelých politiků), že se mnohé ví, kontrola korespondence, případně diskretní internování na nějakém nenápadném místě, a dosáhlo by se tím nejen úplného znemožnění každé agitace, nýbrž dokonce i subjektivní nemožnosti, aby ti, se kterými se takto jedná, v ní pokračovali. Neboť nemohli by se ubrániti jakémusi pocitu vděčnosti za takové jednání a to jest pro každého slušného člověka nejsilnější prostředek k tomu, aby zanechal nepřátelství.«

Tak tedy máme tu co činiti s revolucionářem, který jde vyjednávat a praví: za slušné zacházení každý slušný člověk zanechá nepřátelství. Za takových okolností, za takové představy o slušnosti, bylo by pak ovšem každému slušnému člověku znemožněno býti revolucionářem, kdyby vláda byla dosti chytrá, aby ho nechala na pokoji. To, co zde dr. Kramář provádí, jest osobní morálka vůdců, oddělená od věci celonárodní. Ať se zachází s národem jakkoliv, ať je starý spor Čechů s Rakouskem jakýkoliv, mně, praví výslovně Kramář, byla by vzata subjektivní možnost nepřátelství, kdybyste se mnou osobně zacházeli slušně. Revolucionář, který nevidí větších a důležitějších důvodů k nepřátelství, než jest neslušné a drsné zacházení... Revolucionář, který sám o sobě prohlašuje, že by byl bezmocným proti faktu, že se s ním osobně zachází slušně . . . .

V průvodním dopise hrabět Stürgkhovi prohlásil dr. Kramář výslovně, že překonal celou svoji politickou minulost. Po takovém prohlášení samozřejmě čekáme, co počne nyní, po překonání minulosti. Čekáme, že s ní súčtoval dokonale, a vyhlížíme, co se objeví nového. Možná, že Kramář tehdy opravdu upřímně překonal svoji minulost. Ale překonav ji, našel zřejmě v sobě prázdno. Minulost je snad rozbita, ale co nového počíti, neví. A tak v »Osamělých myšlenkách uvězněného vůdce majority« (příznačno, že ještě v této chvíli, kdy zahraniční revoluční odboj byl v plném proudu, Kramář předstupuje před císaře co člen, ba vůdce Stürgkhovy majority) nalézáme zase nabídky positivní politiky, ovšem s určitou výhradou: bude-li Kramář propuštěn. Jen tak bude umožněna českému národu zase positivní politika; jinak by byl vehnán do negace. Dr. Kramář dává císaři na uváženou, že nic nemůže lépe podlomiti agitaci Čechů za hranicemi, než to, bude-li propuštěn z vězení. A nyní, promlouvaje o Rakousku po válce, pronáší dr. Kramář slova, které s rakouského hlediska nutno označiti jako zlatá slova. Ještě v této chvíli zasloužil to, o čem mluvil Machar před soudem: aby byl ověšen všemi rakouskými řády. Nikdo nedával v té chvíli rakouskému císaři rady tak rozumné. Jde-li o to, aby Rakousko zbylo na zemi poslední, pak opravdu každá věta Kramářova oplývá výmluvnou moudrostí. Nevzbuzujte dojem, že my Čechové jsme v Rakousku utlačeni, píše dr. Kramář, sice protivná strana přijde s požadavky (rozuměj s požadavkem samostatnosti národa československého), které by jinak ani nemohly vzniknout; (tyto jistě rozumné rady dával Kramář rakouské vládě v tom okamžiku, kdy Masaryk za hranicemi vynakládal veškeré úsilí na to, aby přesvědčil spojence, že Čechové jsou v Rakousku hanebně utlačeni); ne pouze vojevůdcové vyhrávají válku; jest třeba i vnitřní morální síly státu; té bez Čechů nedosáhneme, proto nezavírejte nejumírněnějšího z umírněných jeho vůdců; musíte dělati moudrou politiku vnitřní, jinak se státem uvnitř rozháraným neobstojíte v obtížích, které se na vás hrnou; nepočítáte s tím, že to může špatně dopadnout; pak nás budete potřebovat, abychom posílili stát; budete nás přece potřebovat i pro příští vládní majoritu, která bude musiti odhlasovati nová těžká břemena obyvatelstvu; nesmíte přece po válce vládnouti absolutisticky, musíte převaliti zodpovědnost za nová břemena i na bedra parlamentu; také na dynastii by se mohl absolutismus vymstíti; pak budete potřebovati majoritu v parlamentě za všech okolností; ale jak si ji představujete, když já jsem hluboce uražen? takhle mi děláte positivní politiku vůči »celé vnitřní politice a budoucnosti státní« nemožnou; v hodině dvanácté vám radím, pusťte mne; důvěrně řečeno, Vaše Veličenstvo, ve skrytu srdce by byli poslanci rádi, kdyby se mohli lidu představiti jako oběť absolutismu, kdyby vláda vzala všechnu zodpovědnost na sebe; ale tím by vám nebylo pomoženo, lid by dále nenáviděl, proto potřebujete, abychom byli ve vládní majoritě a tak přiblížili lid státu, aby lid, vysílaje nás do této majority, věděl, že na sebe bere těžká břemena dobrovolně, ne z donucení.

Co slovo, to zlato. Ale jak přijde revolucionář k tomu, aby dával Rakousku takové moudré rady? K tomu, aby měl strach o vnitřní mravní sílu Rakouska? Jak může tak ochotně dávati všechny zbraně z ruky? Proč s takovým rozmyslem hájí zájmy monarchie? Jak se o to mohl starati někdo, kdo podle svých slov

z r. 1922 neviděl pro sebe ve vítězném Rakousku jinou možnost než politiku revoluční? Jak někdo, kdo se rozešel s Rakouskem na život a na smrt, může se honositi svými zásluhami o branný zákon a o zákon o vojenských úkonech, pod jichž tíhou právě úpěl český národ? Jak může se honositi tím, že k novým vojenským předlohám pomohl i k novým daním, jichž tyto předlohy nutně vyžadovaly? Jak někdo, kdo pojímá válku jako boj mezi Germánstvem a Slovanstvem, může se u Germánů dožadovati, aby laskavě uznali, že tak dobře pomáhal připraviti válku proti Slovanstvu?

To vše by bylo zhola nepochopitelno, kdyby Kramářovo revolucionářství nebylo tehdy tím, čím bylo: bajkou. Překonal prý sice svou starou politiku, ale když přikročil k výkladu toho, co si nyní představuje, rýsuje zase obrysy nové positivní politiky. Úplně zase počítá s Rakouskem. Dr. Kramář byl sice hluboce udiven a otřesen, když poznal, že politika změnila se ze salonní konversační komedie, na kterou byl zvyklý, v tragedii, a když poznal pravou, barbarskou tvář dobré vídeňské společnosti, v níž se pohyboval s takovou jistotou. Ale zkušenosti, které prodělal do července r. 1915, nestačily, aby ho do základů změnily. Kramářovo vědomé revolucionářství od prvního dne války není více než jedna z agitačních vějiček strany národně demokratické.

Kramář udělal co mohl, aby odvrátil rakouskou vládu od toho, aby ho udělala populárním mučedníkem. Rakouská vláda, raněna slepotou, neposlechla a obdařila dra Kramáře přes jeho protesty popularitou. A tak se stalo, že se vyplnilo to, před čím Kramář varoval rakouského císaře, když mu psal:

> Pokládáme-li někoho politicky za nebezpečného, střežme se především udělati z něho mučedníka. Malého, ale hlavně velkého... Jak často pomohly mnohým lidem nezasloužené ústrky, malicherné pronásledování se strany neopatrných vlád!.... A poněvadž se nezavírají obyčejní měšťáci, nýbrž lidé, kteří něco znamenají, vytváří si státní moc tímto způsobem odpůrce, kteří ve svém utrpení mají takové kouzlo, které dlouho, dlouho nevybledne a je nepřemožitelné jmenovitě ve svém působení na široké vrstvy...«

Rakousko neposlechlo, a tak opravdu stanul dr. Kramář v československé republice se světlým kroužkem mučedníka kolem hlavy. Jeho jménu bylo, bez jeho přičinění, dáno »kouzlo, které dlouho, dlouho nevybledne...« Byla to politická hra, která by mohla býti nazvána: Slavný a populární proti své vůli. Když však tu již jednou popularita je, dovede jí dr. Kramář čile využíti pro krátkodobé politické cíle. Neopomene příležitosti, aby nepřipomněl svou mučednickou roli v Rakousku. Z dokumentu, který jsem uveřejnil, je patrno, jak úsilovně a neopomíjeje žádného pokusu se dr. Kramář této roli a této slávě bránil. Neubránil se. Kořeny jeho slávy neživí se z jeho díla: živí se z těžké rakouské hlouposti.

Literatura a umění

Rudolf Kremlička:

Malířské konfesse.

I.

Vážený pane redaktore,

požádal jste mne, abych napsal o sobě. Nikdy nejsme si jisti, je-li to tak závažné, abychom psali o sobě, máme-li jen trochu skromnosti. A tu tedy musíte všechnu zodpovědnost za to vziti na sebe. — Ale Váš článek »O některých formách odvahy«, který se tak výtečně srovnává i s mým míněním, že k radikalismu můžeme sice dospěti, ale nemůžeme se radikály naroditi, mne skoro opravňuje k napsání toho, co následuje, a připočtu-li k tomu ještě Vaše vyzvání, bude snad výtka o mé neskromnosti méně opodstatněna.

*

> Nikdy jsem se nevyhýbal vlivu druhých.... byl bych to pokládal za slabost a nedostatek upřímnosti k sobě samému. Myslím, že osobnost umělce se rozvíjí, utvrzuje zápasy, jež musí podniknouti.... Je-li mu zápas osudný, tedy jen proto, že takovým bylo jeho určení.
>
> *(Myšlenky Matissovy, sdělené G. Apollinairem.)*

Když jsem vstoupil do školy ke Schwaigerovi v roce 1907, bylo umělecké kvašení v Praze na vrcholu: Munch, Gauguin, van Gogh, impressionisté vzrušovali. Kubismus byl ve svých začátcích a znepokojoval již. Připadal jsem si tehdy velmi nešťastný — nechápal jsem tyto vysoké umělecké projevy v jejich plnosti, a instinktivně cítil jsem nebezpečí se strany těchto diskutovaných malířů. Ale byl jsem příliš na blízku těžkému soupeři každého malířského výrazu: přírodě samé. A já jsem se chtěl naučit kreslit. Moje nevšímavost ze začátku ke všemu ostatnímu byla mi velmi blahodárná — šel jsem s největší vírou a naivností za svým cílem, aniž jsem si byl vědom neskonalých překážek, jež se mi jednou postaví v cestu. Revolucionáři na škole mne neznepokojovali, neboť jsem viděl na vlastní oči, že nakreslit nos bylo pro ně velkým problemem. Nevěřil jsem jim. Více mne znepokojovali skvělí routinéři, kteří malovali s obdivuhodnou lehkostí — to jsem nikdy nedovedl. Kreslil jsem a maloval s pečlivou úzkostlivostí, napodobuje přírodu, pokud jsem mohl. Pracoval jsem velmi namáhavě, neboť mne zdržoval zmatek, jehož původ tehdy jsem si nedovedl vysvětliti. Nevěděl jsem, že to je onen rozpor mezi napodobením přírody a vytvořením umělé formy, který jsem instinktivně pociťoval. Ostatně tyto dva protiklady přihlásily se brzo o vyrovnání, ježto jsem začal živě sledovati všechno, co se dělo. Rozpor mezi obdivem pro mistry impressionismu a mojí vlastní praci se zvětšoval. Archaismus Schwaigerův stával se mi stále zřetelnějším.

A první náraz nastal v Paříži, kamž jsem jel z Holandska v r. 1910. Ponejprv viděl jsem Manety, Renoiry na vlastní oči: zmatek můj nyní byl dokonán. Drtivá síla, s kterou jsem se v Louvru v sále XIX. stol. setkal pojednou tváří v tvář, zničila dokonale všechny mé dosavadní jistoty. Byl jsem ochromen tak že jsem nemohl pracovati — žil jsem od té doby v muzeích. Můj bezprostřední poměr k optickému jevu byl porušen.

Když jsem se po roce navrátil domů, začal jsem tvrdohlavě tam, kde jsem byl vyrušen — zapřáhl jsem se do práce. Co mne nesmírně trápilo, byl onen hrozný rozpor mezi v z h l e d e m mých obrazů a obdivem, který jsem měl pro Maneta, Renoira, Corota. Zbožňoval jsem potají velikány impressionismu a při tom jsem maloval tmavé malé genry s úzkostlivou kresbou, ale nemohl jsem jinak. Nikdo nevěděl tehdy o hrozném úsilí, které jsem musel vyvinouti, abych si sám ospravedlnil onen obdiv, při kterém byl jsem celým svým

založením vázán na studium dle přírody — a kdy jenom mohutnějším zasažením vytrhoval jsem obraz z naturalistické zaujatosti. Jako doklad tehdejšího snažení, které mi nedávalo klidu, jako doklad toho, jak mi bylo prostě nemožno přejmouti ihned formu, třebas jsem byl již pro ni zaujat, cituji svůj deník z té doby. Snad se budou zdáti poznámky ty příliš samozřejmé — pro mne bylo objevem, když jsem shledal, že mohu použíti na obraze kontury, vynechati detail bez porušení vzhledu věci, nebo učiniti plochu tam, kde byla vypuklina. Mimo to všechny mé starosti se nesly k technickému projednání obrazu, k otázkám použití barvy, jejího rozprostření, otázky, které ovšem již úzce se stýkaly s otázkami opravdové formy.

*

1. prosince 1912.

Je třeba, aby při malbě nebylo opomenuto vyznačené kresby, na př. záhyby kabátu, které musí býti uplatněny, celá obrysová linie figury a pod. Manetův »Hráč na kytaru« nebo jeho »Dáma s třešněmi« ukazuje, jak možno dokonale sloučiti zjevnou kresbu s barvou. — Nezapomenout Cezanna v jeho dvou zátiších a krajině z Berlínské Národní galerie — traktace bílého ubrusu.

Vzájemnou měkkost a splývavost obrysů nedocílíme měkkou a neurčitou linií, nýbrž správnými barevnými vztahy. Zapamatovat fresky Puvis de Chavanna v Pantheonu — nebo »Chudého rybáře« v Luxembourgu.

3. prosince 1912.

Jak správně praví Matisse toto: — ale nespokojím se ani pouhým zvětšením, mám-li kresbu přenésti na list podobného tvaru, ale desetkrát větší. Kresba musí míti expansivní sílu, která oživuje věci v jejím okolí —

Dopoledne v Rudolfinu — skvostné dva obrazy od Aart van der Neera ukazují, jak možno prostě kopírovati přírodu, jestliže ji dosti milujeme. (Francouz, s kterým jsem se v Amsterodamu seznámil, říkal: ujišťuji vás, že není třeba příliš opravovati přírodu). Ale posuďte zároveň jeho vědomosti, kdy »nutno učinit stíny hlubšími a světla klidnějšími« — modifikovat viděné — a podržet cele dojem viděného při tom. — V »Noci ponechává vpředu sienové, silně hnědé tony terrainu, které kontrastují se šedivým oblačným nebem — jsou jako zvuk hlasu v tiché noci, který nám ještě více sesiluje ticho. Zde vzpomeneme slov Matissových: Umělec, přemýšlí-li, musí si býti vědom, že jeho obraz je cosi umělého, ale maluje-li, musí mít pocit, že kopíruje přírodu.«

12. prosince 1912.

Je třeba při malování, aby se stíny dělaly do mokré barvy, která je mnohem světlejší — nabudou tím lehkosti a průhlednosti — rozvádíme-li však velmi tmavý ton do světlejšího, nikdy nenabudeme té měkkosti v přechodech, jako při zmíněném postupu. Je třeba tedy vymodelovati vše hned ve středním tonu, polotonu, pak světla a stíny do čerstvé barvy — zkušenost nabytá při kopírování —.

Nezapomenout na způsob kresby, jakého jsem používal pro dosažení nejsprávnějších hlavních linií — totiž přepausovat kresbu na jiný papír, na něm znovu dle modelu kreslit — pak po případě ještě jednou. Hlavní věcí jsou vzájemné vztahy linií a správné velikosti volumen. — Ingres řekl: »Modelujme kulatě, bez vnitřních detailů« — vskutku jedině tak možno dosíci správné kresby.

23. prosince 1912.

Viděl kresby Manetovy — kresba musí zahalovat, »objímat« předmět — obrysová linie musí být dovedena až na nejkrajnější hranice — je-li na př. obrysová linie profilu naprosto správna, nezarazí se oko u této linie, nýbrž vidí za ni, není nám tato linie při vší určitosti hranicí, nýbrž zdá se, jakoby se zakulacovala na druhou stranu neviděné tváře. — V tom případě kresba »objímá« plně svůj předmět.

23. ledna 1913.

Je nutno uvědomit si dobře dominantu barevnou — a té podříd[illegible] vše ostatní. Dominanta musí procházeti celým obrazem. Tento hlavní ton možno pak odstíniti tonem zcela protilehlým. Jak je tomu však, malujeme-li třeba modrou vedle citronové? Souzvuk obou leží zajisté ve správnosti valeurů obou barev — cítím, že sotva kdy vzdal bych se cesty valeurů.

28. února 1915.

Po dvou letech pokračuji zas ve svých zápiskách — teď po letech hrozného strádání zdá se mi, že zakotvím spokojeně . — Není krásnější barvy nad černou. Když Cézanne prohlašuje kontrasty za jediný kanon barvy, dodává: »To není černá a bílá, které způsobují tyto kontrasty — ale barevná sensace.« V tom slově je obsaženo vše to nedefinovatelné, co nedá se naučit a tvoří nejdůležitější složku malířových schopností. Barevná sensace! Cézanne, který se potil do úmoru před přírodou a před modelem, prozrazuje své hledání o množství černé a bílé v barvě — není možno, praví, určiti toto množství, je nutno řídit se barevnou sensací, která sama nám je diktuje. A dle toho, jak silná je tato sensace u jednotlivce, řídí se i síla jeho malby. Neboť konec konců maluje to každý jak nejlépe dovede.

Byl u mne X. — mýlí se, jestli praví, že je třeba užívat čisté černé a nelomit jí ostatní barvy. Nemůže to být pravda, protože neexistuje v umění absolutní pravidlo. A jestli připouštím plně něco, tedy jen proto, že se to plně shoduje i s mým myšlenkovým chodem — s mým vnitřním pravidlem, které jsem si vytvořil sám a kterému se podrobuji sám.

Jsem jist, že nikdy nebudu malovat čistými barvami — není to v povaze mého nadání — čisté a velice výrazné tony, vedle sebe kladené — to je jiný pol malířství — který mne nepřitahuje.

1. března 1915.

Je nutno ještě přehnat. — Tak na př. na osvětlené straně hlavy mám pocit, že bych ji mohl obtáhnouti silnou černorůžovou konturou. A pak: nezůstávat při skvrnách, jako spíše každou skvrnu zformovat, nebo, chcete-li, dělati skvrnou formu, aby každý tah měl své značení a určení. K tomu ostatně již jsem se mnohem více dostal. Jak oceňuji dnes svoji zálibu ke kresbě — nic neexistuje bez kresby — kdo nekreslí dobře, nemaluje dobře, neboť jeho dotyky štětcem ztrácejí na síle, která jest nám dávána kresbou.

Jak špatně chápána jest kresba od mnohých malířů. Jest nutno zdůrazňovati. Jak jsem se přesvědčil o tom na svém oleji »Selského děvčete sedícího« — kreslil jsem to štětcem a maloval spontanně (jako vždy, když dobře pracuji) — jen jsem chtěl ty baculaté ruce udělat — a jak jsem se podivil druhý den, když jsem prohlížel model a svoji studii — jak se mi zdála zápěstí mého

modelu slabá a nepevná — mám je na své studii aspoň jednou tak silná —

2. června 1915.

Prodělal jsem zas jednu periodu tápání — a naučila mne mnoho. Předně to, jak je nutno držeti barevně celé massy — na př. barva obličeje nesmí být rozkouskována, musí se zdát, jakoby obličej byl jednou barvou vymodelován.

Zkoušel jsem pracovat dle metody Reynoldsovy a Gainsboroughovy: na silně nanesené podmalování jednou barvou, třeba šedivou, rozpracovat nejdříve tony modré, druhý den červené, třetí den žluté — a pak dokončit prima v jednom sezení všemi barvami — ale je mi to zdlouhavé — ačkoliv je při tom mnoho výhod. Nejvíc výhod snad je v podmalování — nikdy jsem nechápal nutnost této práce — ale jak se nám objeví při takové práci rozčlenění mass, jak máme ulehčenu kresbu.

Viděl jsem obraz od malíře J. — jsem s tím nespokojen, zejména, že je od člověka, který tak výborně rozumí malování — nikde příležitosti, abych se mohl pokochati krásně užitým materiálem — kresba velmi prostřední — a pak: v obraze jsou jen kontrasty — a analogie scházejí — zajisté nejmenuje-li Cézanne ve své slavné větě analogie, nevyplývá z toho, že je negoval. Velký kontrast je často lehčí vyjádřiti, než jemný, někdy tak jemný, že zdá se, že oba tony splývají. Pochopíme to, postavíme-li Corota proti Cézanneovi. Toto splývání tonů, které tvoří jednu z nejkrásnějších vlastností malby, je stejně nebezpečné, jako ohromné kontrasty. Je nutno jíti střední cestou; nečinit malbu ani rozmazanou a ulízanou, ani plnou hranatostí a domnělých »určitostí«. Pozorujme kterýkoli starý dobrý obraz: jak je klidný, jak se chvěje stále na s t ř e d n í m t o n u — a jaké kontrasty, jaké analogie!

4. června 1915.

Nikdy nezapomínat na celek! nečinit jednoho tahu bez myšlenky na celkové zbarvení obrazu!

* * *

Až potud asi mé poznámky do leta 1915, jež jsem poněkud zkrátil — zajisté obsahují všelicos nesprávného, nepochopeného, jak tomu jinak nemohlo být. Přes to ponechal jsem v nich vše, i s čím dnes sám shodovati se nemohu.

R. 1912 byl jsem opětně v Holandsku, a 1913 v zimě až do leta 1914 v Petrohradě. Měsíc před vypuknutím války navrátil jsem se náhodou domů. To byla léta nejúpornějšího studia v museích.

Ačkoliv jsem poznal malíře Špálu již r. 1911 v Paříži, opravdový a pravidelný styk se členy později utvořené skupiny Tvrdošíjných datuje se až od podzimu r. 1915. Ponechán do této doby sám sobě, měl jsem konečně příležitost zjistiti cenu vlastních úsudků v rozhovoru s malíři, kteří stáli v předních řadách moderního snažení. Musím říci, že nebylo pro mne styku úrodnějšího.

Rozmluvy s mladými Francouzi.

III. Pierre Hamp.

Z knihy interviewů Fr. Lefèvra: »Une heure avec...«

— Že jistý spisovatel, pravil Pierre Hamp, mohl nedávno zahájit v časopise anketu o otázce: »Má spisovatel mít ještě jiné povolání?« je povážlivý zjev, poněvadž znamená předpokládat, že na počátku stvořil Bůh autory a knihovny a že literatura může již být samotným povoláním.

Je-li psáti zaměstnáním pro živobytí, pak je to povolání velmi ubohé.

Nikoliv, umění je věc láskyplné záliby, činnost původně nezištná, ale ovšem honorovaná za svou námahu... Zkušenost vtiská literatuře pečeť pravdivosti a láska jí propůjčuje svou lidskou hodnotu.

Řemeslná literatura vytváří lidi, kteří nemají ani zkušenosti ani zodpovědnosti. Obojí spolu ostatně souvisí: svým realismem, styčnými body se skutečností naučí se spisovatel zodpovědnosti, která je pro muže největší zárukou vlastní důstojnosti.

Přihlížením k realitám své doby naučíme se nelhat. Dlužno však neulpívat na vnějších znacích, nýbrž být svědkem, spíše ještě činitelem. Příliš mnoho lidí se až do dnešní doby řídilo pouze povrchním zdáním věcí místo jejich věcnou podstatou.

Třeba mít odvahu k pokusu; experimentem dojdeme hodnotných jistot. Nadchnou-li se lidé ve svém jednání průkaznými jistotami, jež jste ve svých spisech dovodil, budete pánem voleb nebo vůdcem vzpoury.

S tohoto hlediska je smrt Francisca Ferrera v příkopech Monjuiche pěkným dokladem pro theoretiky. Podpisoval své spisy vlastní krví a ubozí chuďasové je oslavovali tím, že se dali povraždit po barcelonských ulicích. To je velmi správné, každý má podepsat co napsal. Maurice Barrès na příklad to nikdy nedělal. Bylo řečeno: »Řeči jsou ženského rodu, pouze činy mužské.« Nuže, je něco, co může řeči povznésti k mužnosti, a to je, převezmem-li v praksi za ně naprostou zodpovědnost. Strašná čest, po které Maurice Barrès nikdy nebažil a k níž také nebude donucen jako Francisco Ferrer, neboť takové cti dostane se zpravidla jen revolucionářům od reakcionářů.

Nutno být revolucionářem v rámci svého národa, prakticky, ale muselo by se dříve ujasnit to slovo revolucionář, poněvadž za dnešní doby se vůbec mnoho otázek klade špatně. Tak na př. peněžní neodvislost není žádným velkým zlem: peníze, tot celkem hloupost, má-li kdo zdravé údy a oči, může jich vždy nadělat dost. Zdravý člověk vždycky si vydělá tolik, kolik potřebuje. Já jsem byl cukrářem, kuchařem, železničním úředníkem a vždycky jsem si ještě něco naspořil. Velkým bohatstvím je možnost nakládat volně svým časem. Ale co je téměř naprosto nemožné, to je zjednat si duševní neodvislost. Této neodvislosti jsem si umínil dosáhnout vůči všemu a proti všemu. Stálo mne to dvacetileté úsilí. Aby se poměry v tomto vzhledě zlepšily, j e n u t n a p ř e d n ě r o v n o s t v z d ě l á n í v š e c h s t u p ň ů; r o v n o s t d o c í l e n á b e z p l a t n o s t í, b e z t o h o n e n í ú p l n é c i v i l i s a c e. K tomu patří také zkrácení pracovní doby, je-li práce duchamorná, což se někdy přihází, přes všechen pokrok její techniky a mechanismu. Dlužno konečně zjednat krásný soulad těla a ducha, ale nezabíhat při tom, neupadat do krajností dnes tak častých. Sport nutno omezit, jakmile jeho provozování jde na újmu duševní bystrosti, poněvadž tělesná cvičení nemají mít cílem ohrožovat inteligenci, nýbrž ji rozvíjet. Nuže, odolnost těla vůči sportovním cvičením není každého dne táž. V člověku je snad tolik lidí, kolik v roce dní. To platí o všech oborech a v oboru tělesném obzvláště: já cvičím denně z rána punching ball, a vidíte, nevydržím cvičit každý den stejně dlouho.

— Jste tedy sportovcem?

— Ano, tot jeden z mých koníčků. V Belleville r. 1900 jsem založil na ústavě mezi žáky odbor boxerů. V Anglii jsem žil sedm let a zabýval jsem se tam hojně sportem. Angličané tělesná cvičení přeháněji.

— Mluvil jste před chvílí o povolání. Smím se otázat, jak jste upravil svůj život?

— Jednoduše, vstávám o páté a až do oběda pracuji o svých knihách. Odpoledne si vydělávám na živobytí.

— Je pravda, že Vás objevil Péguy? On přece vydal nejdříve »Marée fraîche«?

— Ne. Vše udělal Paul Desjardins, profesor v Sèvres, který vydal Masée fraiche poprve ve věstníku Jednoty pro hledání pravdy.

—....

— Druhý díl knihy Gens vyjde brzy v revue Europe a pak knižně v edici Nouvelle Revue Française. Dokončil jsem právě novou knihu cyklu la Peine des Hommes (Lidská lopota): Le Lin. Je to historie ženských šatů. Víte, že v řadě těchto knih snažil jsem se vylíčit tvářnost, psychologii a záliby lidí práce.

Věřte mi, pravá nefalšovaná velikost člověka tkví konec konců přece jen v tom, že dělá dobře svou práci. Nadšení není nutné, ale nutna je profesionelní svědomitost. Nadšení je jen vzkypění temperamentu. Rychle zase mizí a člověk si pak nutně připadá nějak menším.

Stará láska k svému řemeslu je i navzdor společnosti zárukou sociální zdravosti. I v tom nejopovrženějším zaměstnání obratnost vlastních rukou plní nutně každého člověka jakousi mírou hrdosti. Kdyby každý opovrhoval prací, jako povaleči, a dělník nevložil do své práce trochu víc než k čemu je striktně nucen, nehledaje v ní žádného duševního uspokojení, tu zahálka a mravní hniloba zničily by národ beznadějně propadlý.

Lugné Poé dostal od mne kus, který bude hrán příští zimu v divadle Oeuvre, La Maison (je to historie obchodního domu).

Přeji si ještě asi dvaceti let klidu, to není mnoho, viďte, a to mně postačí, abych dokončil a přehlédl »Lidskou lopotu«, která obsáhne asi třicet svazků.

Vděčím velmi mnoho kritice, i když je zlá; díky jí poznávám lépe chyby, jichž jsem se měl vystříci a jich bych se byl zcela jistě uvaroval, kdybych byl měl štěstí být graduován, čímž rozumím štěstí být účasten toho volného mnohostranného vzdělání, přístupného všem dětem chudých lidí, o kterém jsem se Vám zmínil před chvílí — ale i tak se nevzdávám naděje, že vytrvalým úsilím podaří se mi dovésti své dílo k zdárnému konci. Hleďte, kde už s ním jsem...

A pan Hamp otevírá skříň: »Je tu celá »Lidská lopota,« praví mi s rozechvěním, které na mne udělalo hluboký dojem, s rozechvěním statečného rolníka, který, dospěv k souvrati, obrátí se, a přehlíže je rovnou a hlubokou, právě vyrytou brázdu, zapomíná své únavy.

Vše jsem přepracoval, hovořil dále, stránku za stránkou, řádek za řádkem. Opravoval jsem, zkracoval, připisoval, vynaložil jsem slovem všemožné úsilí, abych své dílo se zřetelem k příštím vydáním co nejvíce zdokonalil.

Stanul jsem na několik okamžiků v uctivém tichu před touto dokořán otevřenou skříní, v níž kupily se na sebe malé, pečlivě svázané a nápisy označené svazečky, výmluvná svědectví ušlechtilého, nezlomného úsilí.

Pierre Hamp zavřel zase skříň. V té chvíli připadlo mi, že maně hledám na jejích křídlech vyryté nápisy: svědomitost, vůle, práce, vytrvalost; neboť té minuty vše to pan Hamp pro mne zosobňoval.

Před odchodem obrátil jsem se naň s dotazem po jeho oblíbených autorech.

— Teď právě probírám se znovu Bossuetem a Josefem de Maistre, ale moji nejmilejší jsou tři: Rabelais, Montaigne a La Fontaine, velký, sociální a humanistický spisovatel klasické doby. Autoři, k nimž stále se vracím, jsou také Paul-Louis Courier, abbé de Lamennais, a paní de Sévigné. Ostatně vidíte, že také můj výtisk »Provinciales« a »Imitation«*) nevyhlížejí, jako by u mne odpočívaly v knihovně...

Hodina vlaku se blížila... Rozloučil jsem se s roztomilou vilou Bourg-la-Reine, kde Pierre Hamp, muž z lidu, přemítá o »Lidské lopotě« a vytváří ve svých dílech o práci a o dělnických davech tak nevyrovnatelný obraz »života zaměstnání lidských po stránce technické reality«.

Přečetl jsem znovu Le Rail, Marée fraiche et vin de champagne, Les chercheurs d'or, Le Cantique des cantiques; přes všechny námitky, jichž nelze ušetřiti jeho sloh, shledal jsem v tomto díle tolik ušlechtilosti, tolik svědomitosti, tolik opravdovosti, že po mém soudu bude čteno velmi dlouho; a pochopil jsem pak lépe vtipný výrok, který uklouzl Tristanu Bernardovi po přečtení knihy Le Rail: »Ten ubohý Zola, který se považoval za realistu!«

Život a instituce

Franta Kocourek:

Studenti a studentky, jací vlastně jsou.

I.

»Naše mládež je mravně zkažená a zpustlá.«

»Myslím, pane kolego, že se poměry v průměru vzato uklidňují a vše se vrací do normálnějších kolejí. Možno říci, že se jeví zlepšení ve výsledcích vyučování i chování poslední dobou.«

»Ještě nikdy, pane kolego, jsem neměl takové lajdáky a nemravy, jako nyní.«

Učinit si přibližně správný obraz o našem studentstvu je těžší, než by kdo myslil. Kdo by si dal práci s pořízením jakéhosi fotografického alba o tomto thematě, s pořízením obrazu mnohostranného a prostě dokumentárního, narazil by na odpor všech tří interesovaných živlů: na odpor většiny žáků, rodičů a profesorů. Thema je živé, dotýká se přímo i nepřímo vlastně celého našeho národního života soukromého a veřejného. Poněvadž je v mládeži »naše naděje« nebo »budoucnost národa«, není právě nejvděčnější zjišťovati fakta o stavu studentstva. Boří se tím určité ustálené mínění, porušuje se normál, k němuž se došlo leckdy povrchní cestou, normál, v jehož okruhu celkem spokojeně lze žíti. Zjišťováním fakt se naděje národa objevuje v mnohých případech po čertech málo nadějnou a může vzniknouti protest proti pravé tvářnosti takové »naší budoucnosti«, zvláště uvážíte-li, že všeliké okolnosti tohoto kolektiva dorůstající inteligence se teprve v budoucnosti náležitě rozvijí a uplatní. Je problematické ukazovat, že na příklad z třiceti studentů 18—20letých jsou jen tři pohlavně zcela zdrženliví, 21 z nich že je jen onanistů, 1 že se oddává jen prostituci, 5 onanii i prostituci. Ještě odiósnější je naznačit něco podobného o studentkách, kolem nichž přese všechnu moderní průpravu (moderní tance, maškarní plesy, způsob hovoru o těchto věcech ve společnosti) stále ještě se hledí udržet dekorace. Je nepříjemné zjišťovati, že student je často trojí bytostí, jednu že hraje před rodiči, druhou ve třídě v nepřítomnosti profesora

*) Letres provinciales od Pascala, T. Kempenský, Imitatio Jesu Christi.

a třetí před profesorem — a že ke čtvrté bytosti, t. j. k sobě samu, se vlastně málokdy dostane. Atd.

*

Dobrým průkazním a dokumentárním materiálem jsou studentské deníky. Jsou totiž také studenti-asketi, kteří už kvartou počínaje dovedli vedle detailních popisů a obdivování lyceistek zaznamenávat nezištně příhody a postřehy o škole, o spolužácích, vyučování, profesorech, atd. Takové deníky jsou zajímavé bezprostředností, beznáročností a lapidárností prostoty. Třebaže byly psány někdy naivně a překotně, podávají nejvýstižnější obraz. Jsou v těchto denících zachycovány dojmy přímo v den, kdy se dostavily.

*

Profesoři by také mohli shromáždit materiál. To však vyžaduje typu profesora, který je přítelem žáků, typu, jenž by měl být samozřejmostí a pravidlem. K většině profesorů nemají žáci zdaleka takovou důvěru, aby jim svěřovali »to nejhlavnější«: něco bližšího o sobě, o tom, co v jejich nitru vře krásného, obávaného a mučivého. Profesoři tuto stránku ignorují důkladně a téměř soustavně. Profesor, který se o žáky stará vedle předpisů také v tomto nepředepsaném směru, je považován ve sboru obyčejně za člověka, který se minul s povoláním. Za typ, nepatřící do dnešní školy. Za idealistu-blázna. A tak většina profesorů neví, čím jejich svěřenci, studenti a studentky, skutečně žijí. Platí to ostatně v míře jen trochu menší také o rodičích.

*

Studenti a studentky! Odpovězte nám na otázky: Který předmět máte nejraději? Které knihy doma čtete? Které se vám nejvíc líbí? Jak často a na co chodíte do divadla? Kdy chodíte spát? . . . Tak a podobně se ptal oběžník, rozeslaný po všech středních školách ČSR. Byl jistě pokrokem na cestě zjistit stav věcí. Ale zůstává tu mnoho neúplného, nepřesného a doceľa i nesprávného.

Dáte-li si jen trochu práce se srovnáním údajů vypíněného oběžníku a skutečnosti, přesvědčíte se o tom.

Způsob vyplňování školních rubrik má určitou ustálenou tradici a bylo by nutno patrně změnit ducha školy, aby se změnila tato tradice. Na konci roku se zodpovídávají otázky na př. o sportu. Profesor se ptá: Kdo jezdí na kole? Hlásí se jeden. Druhý. Ti dva skutečně jezdí. Ale za vteřinu se jich hlásí 7, kteří nejezdí. Proč se tedy hlásí? Protože je to školní oběžník pro ministerstvo nebo zemskou školní radu. A co má dělat profesor, když na otázku: »Kdo jezdí na koni?« zdvihne ruku celá třída až na tři notorické poctivce, kteří nerozumějí kráse veselé chvilky?

Oběžník již dříve zmíněný se zodpovídá na př. v hodině třídního, který učí mathematiku. Profesor sice nemůže zjistit, kdo jak odpověděl, protože je na př. dovoleno, aby odpověď napsal i spolužák (otázka rukopisu). Ale co naplat! Zní-li otázka: »Který vyučovací předmět máte nejraději?« odpoví většina třídy: »Mathematiku«, protože tomu předmětu třídní učí. Tato odpověď platí, slouží za materiál ke statistice, i když je profesor i »veřejnost« přesvědčena, že na gymnasiu je mathematika smrtelně nenáviděna.

»Které knihy čtete nejraději?« Kvartánka se pochopitelně nepřizná k »Decameronu«, kvintánka se nepřizná k »Harémům kouzla zbaveným«. Z jiných zase důvodů zapře jiné autory: Wolkera, Seiferta a Horu neuvede sekstán z loyality k češtináři, který je statečný a sdílný národní demokrat, který nade všechny básníky miluje Hálka, Zeyera a Sv. Čecha »kromě některých jeho básní, kde struna sociální zatlačuje strunu národní«. V oné třídě se tedy u n i s o n o odpovědělo vzhledem k češtinářově blaženosti: »Čtu z básníků nejraději Hálka, Zeyera a Sv. Čecha.«

V otázce návštěvy divadel je na př. těžko se divit, když sekstánka odpoví, že chodila na »Maryšu«, »Janošika«, »Prodanou nevěstu«, »Psohlavce« a podobné hry zaručeně chvalitebné a celonárodně přijaté, ale když zamlčí, že viděla dvakrát za sebou »Lulu« (»a že to bylo děsně řádný, děte se hol[illegible] podívat«).

Kvintánovi nebo sekstánovi ani nenapadne vyzradit na sebe, že i dvakrát týdně tančí do noci a v masopustě několikrát do rána, a že jsou dny, kdy přijde z taneční síně rovnou do školy. Ve třídě to ihned oznámí s náležitým gestem obvyklosti a zapracovanosti, ale na otázku oběžníku, kdy chodí spát, odpoví neochvějně: »Každý den v 9 hodin.« Neboť je kozákem středoškolským do té míry, aby věděl přesně hodinu, v níž dle školního a domácího řádu má spát.

Vyplňování oběžníku bylo často umluveno korporativně. Někdy prostě jeden ze silných jedinců diktoval celé třídě, nebo posílal pod lavicí písemné kategorické instrukce, jež kolovaly. Jsou tu ještě mnohé jiné momenty, jimiž se dá vysvětlit, proč výtěžky podobných oběžníků jsou prozatím velmi problematické a proč si podle nich nemůžeme představit, jak studenti žijí. Je to způsob přec jen oficielní a starou školou zavánějící. Bude nutno použít methody pronikavější a snad od základu jiné. Apelovat na vyspělost a poctivost studentů je dobré, ale je lépe pochybovat o správnosti údajů studentů, žijících v ovzduší dosavadního školství a opatřit si materiál jinou cestou.

Neboť studenti a studentky jsou dnes ve velkém počtu obeznalí v nejmodernějších taktikách, proti nimž je taktika paedagogů tak těžkopádná (i při nejlepších úmyslech obratně se informovati), jako 140kilogramová stráž bezpečnosti, stíhající lupiče ve filmové grotesce.

*

V dnešním článku všimneme si poměrů, jež se při dobré vůli dají nazvat politickými poměry. Materiál, z něhož zde část uveřejňuji, jsem shromáždil jednak sám, jednak mi pomohlo několik studentů a studentek, jejichž jména chci uvést až na konci celého článku. Materiál o politické stránce studentstva, jehož skizza následuje, je sebrán celkem z 12 různých pražských středních škol (i dívčích). Ve dvou skupinách jsou zastoupeni také kolegové a kolegyně z vysokých škol, o jejichž prostředí bude podle možnosti napsáno jindy více.

I. RES POLITICAE.

V oktávě jistého gymnasia z 30 hochů byli dva komunisté, 10 národních demokratů. Ostatní nevybarveni. Ústav leží ve středu Prahy. To znamená, že jeho žactvo je téměř výhradně z rodin měšťanských. Periferie je tu ve 4 třídách vyššího gymnasia zastoupena jediným studentem — a ten je synem továrníka. Živel předměstí byl tak nezvyklý v tomto ovzduší, že se i jemu říkalo: »kouká ti sláma z bot«. Právě proto, že na tomto ústavě nebyly zastoupeny dělnické vrstvy, bydlící v předměstích (Vysočany, Libeň, Smíchov, Košíře, Žižkov a pod.), byl ústav jednostranně politicky naladěn. Nedělo se nic. A když, tedy spočívala »politická akce« v tom, že třída činila zuřivé výjezdy proti komu-

nistovi. (Komunistů, soc. demokratů a čsl. socialistů bylo ve všech třídách vyššího gymnasia organisováno 12 dohromady. Převrat v r. 1918 poněkud rozproudil zájem o veřejné otázky. Politická vibrace dostala rychlejší tempo, ale výslednice vyznělá formou typicky pražskou: štvaní proti židům, Němcům a socanům, štvaní, při němž se projevovala idyličnost a primitivism nikterak se neodlišující s obdobím předpřevratovým.

Rodiče těchto studentů jsou příslušníky středních vrstev. Normál: Není tu velký kapitál; není tu velkoprůmyslníků a velkoobchodníků. Jsou to obchodníci, živnostníci, úředníci státní i soukromí, domácí páni atd. V některých případech je větší jmění, ale nic opravdu nad normál. Z tohoto stavovského momentu plyne, že mají také normální smýšlení národně demokratické obvyklé ráže. Doma se o politice hodně mluví, t. j. nadává se u oběda nebo u večeře — kromě slavnostních soustavnějších příležitostí. Nadává se na všechno nepřátelské nár. demokracii, t. j. na vše, co není přímo kredem Nár. Listů a revolučnější Nár. Demokracie. Odchylné politické smýšlení od smýšlení rodičů je bílou vránou.

Profesoři na tomto ústavě byli organisováni národně demokraticky a 2 klerikálně. Ti nevyjasnění projevovali náklonnost opřít se o svou nestrannost jako o možnost ukázati se v nějaké kritické chvíli stoupencem národní demokracie. O politice se na tomto ústavě skoro vůbec nehovořilo, ani v předmětech tak lákavých, jako dějepis. Jedenkrát se stalo, že latinář se v oktávě zeptal, kdo četl Marxe. Zjistiv, že jenom jeden, vyslovil překvapení s tendencí litovací a třída to nemohla pochopit. Byl to ostatně nový profesor.

Jsou-li všechny tři vrstvy (žáci, rodiče a profesoři) tak solidárně politicky naladěny (školníka nevyjímaje), je mrtvo. Stojatá voda.

*

Na jiném ústavě (vinohradském): Celkem vzato v každé třídě bylo z 30 žáků 25 nár. demokratů. V septimě vedle těchto 25 »bezpečně orientovaných« byl 1 čsl. socialista. Za to se styděl a zapíral své přesvědčení. 1 agrárník a 1 soc. demokrat. Politického uvědomění však vlastně nebylo. Bylo vše jakoby odumřelé, bezkrevné, slabé. Na tomto ústavě (jako na středních školách téměř všude) se provozuje de facto nezakrytá agitace pro národní demokracii ve velkých rysech. Profesoři tu vykonávají veliký vliv politický při různých příležitostech (typické je to při probírání nejnovějších českých dějin, při otázce ruské, při českých komposicích, atd.) Ačkoliv bylo politisování zřetelně zakázáno, přece v septimě a oktávě se dali mnozí organisovat v Mladé gener. nár. demokracie a nosili odznaky. Něco podobného se strany socialistů je na ústavě nemyslitelno bez tragického konce, spočívajícího v »kuli« z mathematiky nebo v karceru za vyrušování atd.

Největší zkroucenci mezi studenty jsou v politickém ohledu synové menších řemeslníků, malých úředníků atd. Těch, kteří chtějí, aby aspoň jejich synové byli velkými »pány«.

Na socialism tu panuje názor »Nár. Listů« (v Rusku pojídají děti, ženy jsou tam společné, a pod.). Profesoři o socialismu nemluví, z téhož důvodu. Neschopnost debaty všeobecná. V sekstě byly jednoho dne na tomto ústavě provedeny politické volby. V přestávkách se agitovalo, každá ze stran ve třídě zastoupených měla svého řečníka. Začalo to karikaturně, ale rozproudilo se to vážně. Za nár. dem. mluvili 3 řečníci, za agrárníky 1, 1 klerikál a 1 sociální demokrat. Řeč tohoto socialistického průbojce byla přerušena výkřiky: »Dej mi půl kabátu, když jsi socialista!« 2. »Všichni socani jsou volové.« Zvítězila ovšem nár. demokracie. Vznikl-li někdy pokus o debatu se strany slabé třídní pětky (t. j. části mimo nár. dem.), končívalo to obyčejně výroky: »No víš, ideje sou dobrý, ale lidi pro takový věci nejsou vychovaný, musíme počkat, až to vyspěje.« (Moment evoluční.) Nebo: »A nazdar socialisto! Máš chleba s máslem, dej mi půl! Fasoval si prej dvacet káč? Dej sem podíl!« atd. Do převratu byl pojítkem téměř všech studentů i na tomto ústavě nacionalism, o němž se mnoho a vášnivě mluvilo.

*

»Zájem o veřejné otázky. Z počátku podvědomý, později uvědomělý a sice vlivem doby. Pracovalo se ve směrnicích nacionálně-revolučních, neorganisovaně, každá třída pro sebe. Všechno bylo neseno duchem jednotlivce nebo jednotlivců, kteří ovládli třídu a nebyli právě nejkvalifikovanější a nejlepší. Vyhraněného poměru k politice nebylo až do seksty. Ten krystalisuje myslím v dívčím světě až v pozdějších letech a to ještě jen u jednotlivých povah. V sekstě však nás zastal převrat (1918) — bylo tu mnoho nových snah, především chuť a vůle sbořit všechny staré řády... Vyhranilo se sociální cítění, mnohé z nás počaly pracovat v Červeném Kříži. V septimě a oktávě jsme intensivně prožívaly plesbicit na Těšínsku. Zájem ten roznítil náš profesor L. D., který se na Těšínsko dostal a posílal nám odtud zprávy. Nacionalismus se dostává ze stadia výbojnosti a nedotknutelnosti, ale je tu. U nás se politická vyhraněnost nedostavila ani v oktávě, kromě dvou případů (komunistky). Jinak byla naše třída politicky bez výjimky neorganisovaná a na celém ústavě jen několik kolegyň se dalo organisovat.« (Z dívčího ústavu pražského.)

*

Ze skupiny 30 studentů 18—20letých, je 7 příslušníků organisovaných v některé straně. Z toho 3 četli a aspoň poněkud studovali program strany, 4 »se drží celkových směrnic«. 21 sympatisuje s jistou stranou (program znají 3), 2 studují politiku jako vědu, při tom jsou stoupenci socialismu, ale nejsou v žádné partaji. — Politiku aspoň džbánkovou z těchto 30 studentů dělá každý. 4 sympatisují s jinou stranou, než jejich rodiče, 26 drží s touž, jako páni pěstouni.

Co je socialismus, neví vlastně z těchto 30 mládenců 11. Jsou většinou vychováni z domova k šovinistickému nacionalismu, jehož jménem nadávají na socany. 5 četlo několik informačních brožurek o socialismu a hlásí se k formě »positivního« socialismu evolučního. Vykládají socialism ze stavovských a finančních rozdílů, nad něž kladou zájmy a ideu nacionální. Jeden z nich je komunista z přesvědčení a přijímá komunismus bezvýhradně jako světový názor. 2 jsou socialisty bez knih a bez stranického programu, chudí synkové z pražské periferie, kteří se již dnes sami živí a znají ústrk i výsměch. Credo jejich socialismu je touha po příští společnosti lidí-bratří bez útisku a bolestí. Za tímto ideálem jsou odhodláni jít krví, ohněm a mečem. 1 prohlásil socialism za žaludeční otázku. 1 se zabýval socialismem jako theorií národohospodářskou, ale je přesvědčen, že právě po této stránce je neproveditelný. Filosoficky je pro něho socialismus

bez významu, protože věří nábožensky. 2 studují socialism podrobně vědecky a oba se hlásí k formě socialismu státního. 2 jsou proti socialismu, jejž poznali jako marxism. Ostatním formám nepřiznávají dostatečné myšlenkové šířky a od marxismu je odpuzuje jeho materialism. 1 syn chudých rodičů z pražského předměstí, přivydělávající si kondicemi, odmítá socialism, protože v něm vidí náboženství nenávisti. 4 se socialismem vážně zabývali, pojali ho jako ryzí politicum a stali se nadšenými stoupenci sociální revoluce. Odklonili se však od socialismu pro mezinárodnost jeho, chápanou jako nenárodnost a protinárodnost.

*

Poměry v jedné dívčí oktávě. Organisována není žádná. Není tam vůbec stanoviska k politice, jsou v tomto ohledu bez vztahů, nezaujímají samostatného stanoviska k politice, protože prý jí nerozumějí. Rodiče jsou většinou příslušníky nár. demokracie. O komunism je zájem z podivuhodné a přirozené příčiny: Jsou pobláznëny do Wolkera, Píšy, Seiferta a čtou horlivě jejich básně. Jedna profesorka je soc. demokratka, často projevuje chuť hovořit o politice, dala by se strhnout, ale včas se vzpamatuje.

*

Ze skupiny 10 studentek 16—19letých je 1 organisována, 9 sympatisuje s některou stranou. Program »své« strany znají 2, programy jiných stran 1, o programu nemá ponětí 7. Tenor odpovědí o socialismu: 1. Socialismus nutno řešit citem. Zabývat se jím vědecky je paradox. A každý ať počne u sebe, ve svém okolí! 2. Na to jsem hloupá. 3. Mně se problémy socialismu přímo nedotýkají. Nemám práva o něm mluvit. 4. Je to velká myšlenka lásky. Myslím, že bych pro ni dovedla mnoho obětovat. 5. Socialismu neznáme. To, co hlásají a provádějí socialistické strany, se mi protiví. 6. Nacionální založení vylučuje u mne myšlenku na socialism. 7. Socialismus je otrava, nejhorší hřích na zdravém národním cítění. Proto je nutno proti němu bojovat! 8. Mě socialismus nudí. (Vědecký socialism nezná a obrázek sociální bídy je jí odporný). Mladý člověk se nemusí týrat ošklivým. Má právo jen na krásné a radostné. 9. Povídejte mi o něčem jiném! Tomu nerozumím a nemám chuti rozumět. 10. Nerozbírala jsem socialism vědecky. Ale líbí se mi a věřím, že zvítězí.

Tytéž dívky v témž pořadí vykládají své stanovisko k nacionalismu takto: 1. Nacionalismus je něco silnějšího v nás. Neubráníme se mu. 2. Češka budu vždycky. 3. Z poctivého a nefangličkářského nacionalismu smím brát jen hrdost. Jinak bych byla nafoukaná. 4. Nacionalismus je krásný. Ale dnes jsem nadšena socialismem. 5. Nacionalism je každému z nás vrozen. Líbí se mi, pokud není šovénský. 6. Nemluvte mi o nacionalismu. Vždyť mu podléháte také. 7. Nacionalism je jistě síla. Ale zdá se být proti socialismu něco užšího a snad i nižšího.

*

»V sekundě jsme měly profesorku, která v nás probouzela vlastenecké cítění. Hltaly jsme každé slovo, nebála se před námi mluvit a toho jsme si velmi vážily. Hodiny češtiny byly pro nás hodiny uvědomění, neboť v nich dala nám profesorka vytušit, co se děje kolem nás doma i za hranicemi a živila v nás víru v naše vítězství . . . . V tercii odebíral se »Mladý republikán« (o něm ještě uslyšíme), mnoho se debatovalo a dokonce i o bolševismu, my, terciánky! Lpěly jsme hodně na vnějších věcech, ale nebylo to pro náš další vývoj bezvýznamné.« (Oktavánka Minervy.)

*

Obrázek septimy jiného dívčího gymnasia z roku 1924: Noviny se nenosí vůbec žádné. O politice se nikdy nehovoří. Ani o veřejných událostech se nemluví. Ani Hilda Haniková, ani benzin, ani pan Poiret jimi nepohne. Božský klid.

*

Četba časopisů. Noviny byly dříve na středních školách vzácností a žák, který je přinesl do třídy, platil za cosi vyššího a nadprůměrného, v jistém smyslu od školy emancipovaného. I tu byl konec války, 1. máj 1918, převrat v říjnu a pozdější události vzpruhou a vlastně revolucí, ač ne všude stejně. Požadavek přiblížit studentstvu veřejný život znamenal především požadavek, aby do škol byly vpuštěny politické časopisy zároveň s kulturně-politickými revuemi, časopisy sportovními, obrázkovými měsíčníky, atd. V době popřevratové snahy o studentskou samosprávu, snad na všech ústavech byla zřízena čítárna. Některé z nich byly vybaveny s překvapujícím rozhledem a obratností. A byli to septimáni, v některých případech i sekstáni, kteří čítárnu založili a kteří se starali o její život. Co scházelo, nebyly časopisy a síly k jejímu vedení, ale čtenářstvo. Ne, že by nebyl zájem: Bylo tu téměř u všech studentů mnoho upřímné touhy po četbě, po rozšíření obzoru, po informaci o veřejných událostech, atd. Mezi snahou a skutkem a návykem skutek systematicky nebo aspoň v neurčitých lhůtách opakovati je však u studentů jistá vzdálenost — někdy jen krok. A na překonání tohoto mrtvého bodu záleží, — což je věcí organisátorů. Ti se objevili jen výjimečně schopnými a tak i osud studentských čítáren je ve stadiu likvidačním — těch, o nichž to neplatí, je velmi málo.

Změna nastala po urovnání reformační horečky v tom smyslu, že se do třídy v přítomné době nosí skoro pravidelně žurnály. A půjčují se navzájem aspoň mezi těmi, kteří snesou poznámku, že názor národních demokratů nebo čsl. socialistů není jediným světovým názorem. Svého času (1919—1922) se silně čtla »Tribuna«, vedle jiných důvodů také proto, že byla jeden z prvních časopisů, který si všímal celkem soustavně a nezávisle studentských otázek právě aktuelních. Věčným motivem byla »Politika«. Čtla se s nadšením Yvonna, zvláště partie s nějakým bližším vztahem ke smekání klobouků nebo k všelijakým kombinacím dámského šatstva počínaje spodním prádlem a konče kloboučkem, od osmiletých děvčátek až do nedozírna dámského věku. Jsou vášniví čtenáři »Národních Listů« a v nové době začíná pronikat »Rudé Právo«, které se stalo v posledních měsících hledaným hlavně pro pikantní odhalování řetězce afér a pro rovně vedené útoky na všelijaké nadřízené živly. Z důvodů jiné pikanterie se horlivě čte »Pražský Ilustrovaný Zpravodaj«, zvláště na ústavech dívčích. Jsou mezi studenty lidé, kteří přinesou někdy do školy »Večer« pro geniální nadpisy článků, z podobné příčiny »Pražský Večerník« nebo »Národní Demokracii«. To už ovšem vyžaduje schopnost humoru a humorem právě vzhledem k politice studenti málo oplývají. Na dívčích ústavech se čte nejvíc Milena v Národních, Yvonna v Politice, tamže Pakostovy feuilletony, Modní Tri-

buna a modní přílohy všech listů vůbec. Revue se čtou velmi málo, jakýsi přehled v otázkách kulturně politických má někdy už kvintou počínaje obyčejně jeden student k informovanosti už snad uzpůsobený. A do oktávy přibude studentů s celkovým rozhledem velmi málo.

Několik ukázek, jak se asi čte:

»V naší třídě čte pravidelně noviny jen jedna. Jinak se přinášejí noviny, jen když je tam něco zajímavého (Rudé Právo). »Ilustrovaný Zpravodaj« se u nás čte s opravdovým zájmem, skoro všechno, nejvíc ale Nabídky. Smějeme se tomu, ale většinou to čteme opravdově. »Trn« odebírají u nás 2 kolegyně.« (Dívčí předměstský ústav.)

V oktávě pražského reálného gymnasia se čte pravidelně »Nár. Politika« a »Nár. Listy«. Všeobecně se zapomíná na zášť k socialistickým stranám při čtení »Pondělí« a »Pondělníku«, jehož sportovní zprávy jsou podkladem systematického sportovního vzdělání (hlavně ovšem footbal) a sportovní inteligence i rozhledu.

Oněch 10 studentek 16—19letých (jejichž výroky o socialismu jsou vpředu otištěny), vykazuje tento stav: 2 čtou noviny důkladně celé. 2 přelétnou celé noviny. 4 jen Různé zprávy a divadlo. 1 jen Různé zprávy a Sport. 1 jen Literaturu a divadlo.

3 nečtou revue vůbec. 6 jen beletristicko-kritické. 1 jen bel.-kritické a politicko-národohospodářské.

»Humory« čtou všechny. 4 z nich rády vykládají jejich »dobré« vtipy, šesti jsou »Humory« »na výsost blbé«. »Trn« se líbí 6, dvěma dívkám je »sprostý«, 2 ho neznají.

Poznámky

Ke sporu Macharovu s Nár. Listy.

Spisovatel pan K. M. Čapek-Chod mně píše:

Vysoce vážený pane!

Děkuji Vám za otištění mého dopisu o sporu Nár. Listů s Macharem, ale druhý Váš článek o »Tisku a porotách« otištěný — jak dite — dříve než se můj dopis octl ve Vašich rukou, nutí mne ku další ztrátě Vašeho i mého času, ač-li budete i tenkráte tak loyalní a dopřejete i těmto mým poznámkám v Přítomnosti místa.

Především musím sama sebe opraviti v otázce vedení českého oddílu při triumfálním pochodu fr. armády Vítězným Obloukem. Jak jsem byl dodatečně informován, hlavním velitelem českých legií byl tehdáž com. Audrický; kap. Žďárský velel některému oddílu českého zástupu. Tím ovšem jeho kariéra jako legionáře nepozbývá nijak na lesku a já popírám, že bych ji byl chtěl podkládati stínem ironií o Macharovi, mluvil jsem jenom o lepším štěstí Žďárského i neváhám tlumočiti své nejhlubší přesvědčení, že kdyby bylo Machara štěstí uvedlo na místo Žďárského, by se byl neméně statečně osvědčil. Rovněž jsem dalek toho, abych nazíral nějak na otázku, zda měl Machar přijati Žďárského vyzvání, či nikoli, konstatoval jsem jenom pravdu postupu Žďárského za zadostučiněním, jež měl si uložením čestné rady svého pluku vymoci. A kdyby to i bylo ironií, — z opatrnosti znova popírám, že není! — nikdy by nedosáhla ostří ironie např. »L. N.« a jich nedávné aplikace písničky »Copak je to za vojáka....« na gen. inspektora armády. Jen prosím — žádné supposice ve věcech tak vážných. Rovněž co nejslavnostněji musím popříti domnělou svou domněnku, že autoru článků v »Přítomnosti« šlo o oživování »příšer minulosti«. Jsem hluboce přesvědčen, že o nic jiného než o tiskové poroty a jich obhájení proti novému zákonu. Pokládám p. docenta trestního práva dra Jaroslava Stránského za velmi povolaného k tomuto úkolu, co mne však hněte, tot dvojnická jeho methoda v této při. Jako vědec by nemohl po mém jasném důkazu, že žaloba Žďárským na Machara podaná, byla nejsoukromnějším sporem jednoho člena redakce s Macharem, znova tvrditi, že to byl proces »Nár Listů«, když tě žaloba podána byla z rozkazu důstojnické čestné rady žalobcova pluku. To může tvrditi toliko zásadní protivnický — publicista, jímž se dr. Jar. Stránský na novo prohlašuje a proti tomu není odvolání než k zdravému úsudku nestranného čtenáře. Nemůže tak tvrditi však učenec-právník zavázaný nejkorektnější akribii.

Jest však více než pochybno, prospěje-li své thesi jako vědec i když vede proces »Žďárský ca Machar« jako průkazný motiv these. Především dlužno nespouštěti zřetele z toho, že ač Machar osvobozen, přece dosáhl záložní poručík Žďárský naprosto výsledku, čestným soudem plukovním na něm žádaného, sic jinak, kdyby totiž byla dala porota v meritu urážky za pravdu Macharovi, byl by býval Žďárský pozbyl svého důstojnictví. Avšak čestná rada plukovní naši logiku nezavazuje, dobrá! Než každý praktický právník, ba každý nestranný laik — k nim ovšem nelze počítati ani jednoho z nactiutrhačů, jež p. dr. J. Stránský jménem uvádí, — viděl, že Machar osvobozen nikoli proto, že by mu byla dala porota za pravdu v meritu urážky, nýbrž proto, že průběhem líčení nad slunce jasněji dokázáno, že se urážka at právem či neprávem C. Žďárského nijak týkati nemohla, poněvadž nikdy nenapsal ani proti ani pro positivní či jakoukoli jinou politiku českých poslanců ni jediného slůvka. Na tom také založen byl nejemfatičtější důvod obhájce dra Boučka, jenž ve svém playdoieru znova uvedl, že na lavici žalobcovu nenáleží C. Žďárský, nýbrž někdo jiný, totiž já, níže podepsaný. Kdyby byla porota po takovém důkazu nepříslušnosti žaloby osvobodila žalovaného proto, že dává žalovanému za pravdu, byla by se dopustila eklatantní křivdy na žalobci, tím více, že sám žalovaný i jeho obhájce a dnes také dr. J. Stránský jest přesvědčen, že se ho at pravda či nepravda Macharova týkati nemohla. Pan doc. dr. Stránský tvrdí — že se této křivdy dopustila a publicista dr. Stránský podpírá takovýmto křivým verdiktem výhradu porot pro věci tiskové. A má-li co do motivů tehdejší poroty pravdu, tím hůře pro jeho thesi!

Proč jsem já, dnes jediný člen redakce N. L. z oněch tří, jichž se urážka Macharem nakrásně týkati mohla, tenkrát nežaloval, o tom několik zevrubnějších slov, ježto minulá moje, příliš všeobecná zmínka jak patrno nestačila. Slova ta jsou na mně výpadem p. dra Stránského vynucena, což mi budiž omluvou vůči každému, kdo by se snad jimi cítil dotčeným. Uvedl jsem své důvody v obšírném zaslánu v »N. L.« Tenkrát měl list, v němž Machar svou urážku otiskl, právě za sebou čestnou aféru, nejsensačnější politický serial, který do té doby v Čechách byl točen. Zžíravá přímo ironie osudu tomu chtěla, že mne před soudnou stolici poroty ve věci Macharově poháněl muž, jenž ve zmíněné aféře obviňoval šéfa listu, v němž Machar svou urážku tiskl, z kridy a to ve výkonném výboru strany, jehož byli oba členy, že mne ze svého místa apostrofoval obhájce druhého člena téhož výkonného výboru, Machara, jenž list, v němž svou urážku tiskl, místem nazval, v němž je nahromaděno svinstva až do tla... nehledě ani k jiným vzájemným urážkám na cti, z nichž se veřejně natož soudně nikdy neočistili, ježto by takové očišťování znamenalo, tahati tyrpán s těla i s kůží. Pravíte, že tyto urážky nikdy vysloveny nebyly? Já netvrdím opak, ale že se staly, tvrdí jiný bývalý člen téhož výkonného výboru, dr. Chalupný a sice ve velmi rozšířené brožuře. A ejhle! Ani »Čas«, ani Macharův obhájce, ba ani Machar sám neposkytli porotě příležitost, aby vyjádřila jistě jednomyslnou ošklivost nad nemravným a do těch dob v Čechách nevídaným divadlem, jehož oponu

vysunul dr. Chalupný! Pánové dra Chalupného nežalovali a nedali se ani heverem k tomu donutiti. Odbyli dra Chalupného prohlášením, že jej pokládají za nepříčetného, nebo tak nějak. Jaká skvělá to byla příležitost k tiskové porotě a jaká škoda, že k ní nedošlo, a o jak drtivé důvody pro tiskové poroty byl Jste připraven Vy sám!

Pokud se pamatuju, nenaplivali si pánové navzájem do očí, ale pobivše se navzájem, snesli se potom s pohnutlivou ochotou a zůstali v listě i ve straně. Na mně však žádali, abych z Nár. Listů vystoupil, patrně proto, aby Macharovu mravnímu cítění, vylíčenými čestnostmi vlastní strany tak schoulostivělému, bylo zjednáno zadostučinění, není-liž pravda?!

Já jsem nežaloval z důvodů pádnějších než jakýkoli nález poroty a nikdy nepozoroval jsem, že by dobří lidé neradi se mnou besedovali, po léta jsem členem čestného soudu Spolku českých žurnalistů a byl jsem jím zvolen předvčírem na novo. Ba i ty »Lidové Noviny«, list Vašemu Blahorodí tak blízký, takže se s ním výslovně stotožňujete (»my« v Brně) ještě předloni učinily mi skvělou nabídku, abych do jich redakce vstoupil. A byly to ony, kteréž razily urážku, Vámi s takovou zálibou opakovanou...

Jinak jsem, vysoce vážený pane, Váš nejoddanější

K. M. Čapek-Chod.

Na Král. Vinohradech 3. května 1924.

Ani žalobu podanou red. Anýžem na prof. Uhlíře nemohu považovati za proces Nár. Listů, jak tvrdí dr. J. Stránský a myslím, že se Anýž nikoho v Nár. Listech ani neptal. Co do positivní politiky týkala se urážka Anýže ještě méně než Žďárského, až snad na to, že Anýž, poručnický zástupce nezletilých dědiců, tedy většiny podílů o prodeji rozhodl. To mohl bez jakékoli újmy své cti učiniti, neboť byltě proň jedině rozhodným hmotný prospěch jeho poručenců. A konečně jde přece o to, byl-li proces Žďárský ca Machar sporem Nár. Listů, quod non!

*

Pan K. M. Čapek neadresuje správně své díky za otištění předešlého a žádost za otištění tohoto dopisu v Přítomnosti, neboť já Přítomnost nerediguji. Jako autoru stati, s níž pan Čapek polemisuje, zbývá mně již jen stručně poznamenati toto:

Pan Čapek dobře vystihuje, kde jest jádro sporné otázky, vtipným závěrem, že docent dr. Stránský připouští křivdu, které se porota v Macharově procesu dopustila (pokud její verdikt by se aplikoval na čest žalujícího p. Žďárského), kdežto publicista dr. Stránský podpírá takovýmto křivdícím verdiktem výhradu porot pro věci tiskové. Ano, docela tak. Právě proto, že jsem si jako právník vědom nutného odsuzujícího rozsudku, kterému by tehdá byl Machar propadl před senátem, a právě proto, že jsem si jako publicista vědom, jak by v obdobném případě spisovateli tehdejších Macharových tendencí i veřejnému zájmu jím hájenému odsuzující rozsudek ukřivdil a ublížil, žádám porotní forum pro tiskové delikty, dokud řádný zřetel materielního práva k tomuto veřejnému zájmu neumožní soudcům z povolání, aby hájení veřejného zájmu přiznaly onen omluvný účinek, který jest lidovým soudem zaručen. Dvojí právní statek, o který tu jde, veřejný zájem a soukromá čest, může často býti ve vzájemném sporu. V trestním právu tu mluvíme o kolisi právních statků. A v politice, t. j. tam, kde se uvažuje, co má býti právem a co ne, rozhodneme se v takové kolisi každý podle svého hodnocení onoho dvojího právního statku. Mně se zdá cennější, co má cenu pro více lidí. Myslím dosud, že mladočeská positivní politika ve Vídni škodila celému národu. Machar to taky myslil. Národní Listy, než je dr. Kramář koupil, to taky myslily. Po koupi mluvily jinak. Macharovi šlo o to, aby se národ nedal jejich novou mluvou mýliti. Vlastní zmýlenou však při tom ukřivdil p. Žďárskému a několika jiným. Nebylo v jeho moci vážiti lékárnickými vážkami a přesně zkoumati všechnu individuelní vinu. Prospěl, ublížil. Ale prospěl mnoho a ublížil maličko a skoro nic. Neboť jeho proces requiescit a requiescat in pace, a pan K. M. Čapek, Macharem atakovaný, těší se dnes nejen jménu velkého spisovatele, těší se také jménu bezúhonného novináře. A vida! Nebylo k tomu zapotřebí kmetských soudů ani náhubkového zákona. *J. S.*

Dopisy

Zamenhof a světový mír.

Vážený pane redaktore,

ke článku p. H. Boczkowskiho: Zamenhof a světový mír, v »Přítomnosti« č. 16, dovoluji si sděliti toto:

V závěru článku píše autor, že pochybuje, že jméno Zamenhofovo vyskytuje se v některé mírové čítance či publikaci. Zde se autor mýlí, neboť Zamenhof jest počítán dnes mezi první a největší průkopníky pacifismu, neboť jeho »Esperanto« jest praktickým prováděním dorozumívání. Jméno jeho možno nalézti alespoň u nás, jak v »Mírové čítance« vydané C. Höschlem v Klatovech, tak i jinde, zvláště v našem mírovém listě »Jasno«, roč. I., kde jest více článků o Esperantu i jeho tvůrci Zamenhofovi. A že pacifisté správně pochopili význam tohoto jazyka, jest fakt, že zakládají esperantské sekce vedené právě tou »vnitřní ideou« (na př. Chelčického mírová společnost v Praze má sekci o 200 členech, pořádá kursy) a že na mírových kongresech jest Esperanto jednou řečí jednací.

Doufám tudíž, že autor p. Boczkowski s uspokojením vezme na vědomí a i Vaše ct. redakce, že ideový odkaz Zamenhofův jest alespoň z části pochopen a oceněn.

Zároveň přijměte můj dík za to, že Váš list si všímá hnutí mírového, na př. hnutí panevropského, a myslím, že zavděčíte se všem, kdož pracují o nový svět. V plné úctě

Dr. *Grmela.*

Pokrok a reakce.

Vážený pane!

Redaktor je vystaven mnohému zlu a jedním z nich jest, že dostává někdy dopisy čtenářů. Je to zlo nutné. Zmírněno jest tím, že dopis čtenáře svědčí o tom, jak článek zapůsobil na čtenářovo myšlení.

Přemýšlím o obsahu Vašeho článku o odvaze. Nevykládejte si, prosím, falešně, píšu-li Vám, že Vám zaň tisknu ruku. Nelekejte se také, že jste snad povzbudil reakcionáře, odpůrce pokroku. Zdá se totiž, že svým článkem chcete působiti ve prospěch pravé pokrokovosti; ale pokrokovosti. Zíráte na to, co jest před Vámi.

Jest však také něco za Vámi. A to jest minulost, tradice, a konsekventně: reakce. Za námi je reakce zcela určitě více, než se někde myslí. Mnoho lidí, určitě, jest přejedeno stálým pokrokem. I ten nejotužilejší turista se rád vrátí domů ke klidnému krbu. A tím jest minulost, to, co bylo dobré v ní, dobrá tradice.

To jest předmět, ke kterému bylo by třeba míti úctu.

Konservativní strana má pro sebe více podmínek dnes, než by se zdálo.

S veškerou úctou

Váš čtenář.